

Stockholms
universitet

Kriminologiska institutionen

Gymnasieelevers kunskap om och attityder till straff för ekonomisk brottslighet

En vinjettstudie om elevers syn på straff vid fyra olika
fall av ekonomisk brottslighet

Examensarbete 15 hp

Kriminologi
Kriminologi III (30 hp)
Höstterminen 2010
Karin Bäckman

Sammanfattning

För att straffsystemet skall verka allmänpreventivt är det av stor vikt att allmänheten har kunskap om de lagar som finns. Lagstiftningen bör även fungera moralbildande i den bemärkelsen att handlingar som enligt lag är förbjudna även anses moraliskt förkastliga av statens medborgare och inte enbart som någonting förbjudet enligt den lagstiftande makten. Det är därför viktigt att undersöka allmänhetens syn på straff. Det allmänna rättsmedvetandet gällande allmänhetens attityder till ekonomisk brottslighet är enligt Lindgren (2001) ett föga undersökt område. Den forskning som finns på området härrör framförallt från en sammanslagning av slutsatser från olika studier med ursprungliga syften att besvara frågor om det allmänna rättsmedvetandet generellt, forskning om skattemoral eller skattefusk samt uppgifter om den svarta sektorns omfattning. En rad forskare har argumenterat för att allmänhetens attityder till hur allvarligt man ser på ett brott och vilka straff man anser lämpliga är beroende om finns respektive inte finns ett direkt brottsoffer som blir drabbad.

Syftet med denna studie är därför att undersöka hur svenska gymnasieelevers kunskap om och attityder till straff för ekonomisk brottslighet ser ut. Syftet är även att undersöka om deras attityder skiljer sig åt beroende på om det finns respektive inte finns ett direkt brottsoffer som brottsangreppet riktar sig emot. Studien genomfördes så att sex gymnasieklasser i Linköpings kommun fick besvara en enkätundersökning där fyra fall av ekonomisk brottslighet beskrevs, två fall innehållandes ett direkt brottsoffer och två fall med så kallade offerlösa brott. Därefter fick eleverna utifrån olika påföljdsalternativ besvara två frågor, dels vilket straff de själva ansåg lämpligast och dels vilket straff de tror att en domstol skulle döma. Elevernas svar ställdes i förhållande till vad tre domare har utdömt för straff för samma vinjetter. Avslutningsvis jämfördes attityderna för de brott där de fanns respektive inte fanns ett direkt brottsoffer som drabbades av brottet.

Studien visade att en majoritet av eleverna själva önskade mildare straff jämfört med de påföljder som de tillfrågade domarna utdömde, men även att de trodde att straffen för ekonomisk brottslighet skulle vara mildare än de faktiskt är. När man jämför de vinjetter som innehåller ett direkt brottsoffer mot de två offerlösa vinjetterna så indikerar resultatet en viss skillnad i straffbenägenhet. Eleverna blir mer straffbenägna när det återfinns ett direkt brottsoffer i jämförelse när brottet är ett så kallat offerlöst brott.

Nyckelord: rättsmedvetande, ekonomisk brottslighet, viktimologi, brottsoffer.

Innehållsförteckning

1 Inledning	7
1.1 Syfte och frågeställningar	8
1.2 Avgränsningar	9
2. Teoretiskt perspektiv	9
2.1 Durkheim – brott som ogillande handling	10
3 Tidigare forskning	11
3.1 Definition av ekonomisk brottslighet	12
3.2 Brottsoffer och offerstatus	13
3.3 Rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet	13
3.3.1 Lindén och Similä (1982)	14
3.3.2 Axberger (1996)	14
3.3.3 Jerre och Tham (2010)	15
4 Vetenskapsteoretiskt synsätt	16
5 Metod	17
5.1 Kvantitativ studie baserad på vinjettmetoden	17
5.2 Population, urval och bortfall	19
5.3 Utformandet av vinjetterna	20
5.4 Enkäten till eleverna	21
5.5 Brister i elevernas enkät	22
5.6 Enkät till domare	23
5.7 Reliabilitet och validitet	24
6 Resultat	25
6.1 Elevernas kunskap och attityder till straff för fyra ekobrott	25
6.2 Direkta brottsoffer respektive offerlösa brott	27
7 Analys och diskussion	28
7.1 Tidigare forskning	29
7.2 Teoretisk diskussion och analys	31
7.3 Metodologisk diskussion	33
7.4 Framtida forskning	35
8 Referenser	36
9 Bilagor	39
Bilaga 1 – Enkät till elever	39

Bilaga 2 – Domarenkät	47
Bilaga 3 – Kodningsschema	50
Bilaga 4 – Domarnas utdömda straff.....	51
Bilaga 5 – Elevers kunskap om straffsatserna	52
Bilaga 6 – Elevernas attityder till straff	54
Bilaga 7 – Direkta brottsoffer och offerlösa brott	56

1 Inledning

Den svenska kriminalpolitiken kan beskrivas såsom politiska åtgärder som har en direkt eller indirekt koppling till kriminaliteten i ett samhälle, huvudsakligen via lagstiftning och den verksamhet som bedrivs av polis, åklagarmyndigheter, domstolar samt kriminalvård.¹ Lagstiftningen reglerar vilka handlingar som skall vara kriminella och således straffbelagda. Skälen för statens straffande är inte statistiskt utan har varierat historiskt och mellan olika samhällen.² En rad olika skäl har idag förts fram såsom orsak till varför staten straffar. Straffen behövs för att avskräcka allmänheten från att begå brott, men även för att hindra återfall i brottslighet genom dels inkapacitering och dels avskräckning. Andra orsaker som framförs är att skipa rättvisa åt drabbade brottsoffer, oskadliggöra eller rehabilitera dömda förövare eller för att staten skall markera vad som anses såsom klandervärda och icke acceptabla handlingar.³ Sedan 1989 har det svenska straffsystemet en tredelad legitimering där man skiljer på lagstiftnings-, dömande- och verkställningsnivå. På lagstiftningsnivå är syftet främst att staten skall markera ett avståndstagande samt att avskräcka allmänheten från att begå vissa handlingar. På domstolsnivån utmäts straff för att markera det specifika brottets svårighetsgrad det vill säga bedöma hur hårt straffet skall vara. Den sista nivån, verkställighetsnivån, syftar till att bland annat genom frivård eller kriminalvård i anstalt åstadkomma rehabilitering och minska återfall hos de dömda.⁴ För att straffsystemet således skall förebygga kriminalitet och verka allmänpreventivt är det av stor vikt att allmänheten har kunskap om den lagstiftning som finns.⁵ Lagstiftningen bör även fungera moralbildande i den bemärkelsen att handlingar som enligt lag är förbjudna även anses moraliskt förkastliga av statens medborgare och inte enbart som någonting förbjudet enligt den lagstiftande makten. Det bör därför råda en samstämmighet mellan staten och medborgarnas åsikter och attityder till straff och straffsatser.⁶

Vad vet vi då om människors kunskap om och attityder till straff?⁷ Ett antal olika studier, nationella såsom nordiska, som syftat till att undersöka det allmänna rättsmedvetandet har de senaste tjugo åren publicerats.⁸ Dessa studier har behandlat olika typer av brott såsom till exempel kvinnomisshandel, narkotikabrott, gatumisshandel, rån eller våldtäkt. De undersökta

¹ Andersson & Nilsson 2009:7

² Jerre & Tham 2010:5

³ Jerre & Tham 2010:5 och Lindén & Similä 1982:48

⁴ Andersson & Nilsson 2009:16, Victor 1995:62 samt Jareborg 1995:20

⁵ Bondesson 1979:40 samt Axberger 1988:153-154

⁶ Andersson & Nilsson 2009:13 samt Axberger 1988:150

⁷ Straff används i uppsatsen och enkäten som en beteckning för samtliga brottpåföljder. I juridisk meningen så är det fängelse och böter som räknas in under straff (Wennberg 2005, s. 77).

⁸ Se Bondesson 1979 & 2003, Lindén & Similä 1982, Axberger 1996, Balvig 2006 samt Jerre & Tham 2010.

brotten är således i huvudsak brott mot person eller våldsbrott.⁹ En brottskategori som inte fått lika stor uppmärksamhet gällande allmänhetens attityder till eller kunskap om straff och påföljder, är ekonomisk brottslighet.¹⁰ Lindgren påpekar att den kunskap som idag finns om allmänhetens attityder till och kunskap om ekobrott framförallt härrör från en sammanslagning av slutsatser från olika studier. Dessa studier ämnar dock besvara mer generella frågor om det allmänna rättsmedvetandet över lag, forskning om skattemoral och skattefusk eller uppgifter om den svarta sektorns omfattning.¹¹

Durkheim, Lindgren samt Lindén och Similä har argumenterat för att allmänheten ser olika allvarligt på olika brott, beroende på vem eller vad brottsangreppet riktar sig mot.¹² Inom ekobrottsforskningen har brottsangreppen klassificerats såsom diffusa, offerlösa, klagomålslösa eller osynliga, med hänvisning till att drabbade parter ofta inte är medvetna om att de utsatts för ett brott.¹³ Därför skiljer man inom forskningen på direkta offer, den aktör som brottsangreppet riktar sig direkt mot samt indirekta offer, det vill säga den aktör som blir drabbad trots att brottet inte ursprungligen riktade sig mot denne.¹⁴ Ett flertal studier på området argumenterar för att allmänheten ser mildare på brott riktade mot det allmänna (offerlösa brott) i jämförelse med brott som innehar ett direkt brottsoffer.¹⁵

Som ovan påtalats återfinns en kunskapsbrist gällande allmänhetens attityder till och kunskap om straff för ekonomisk brottslighet. Likaså saknas forskning som fokuserar på om allmänhetens attityder skiljer sig åt till brott där det finns respektive inte finns ett direkt brottsoffer som drabbas av brottsangreppet. Därför vore en undersökning av dels allmänhetens attityder och kunskaper om straff för ekonomisk brottslighet och dels om attityderna varierar när brottet har ett direkt brottsoffer respektive är offerlöst berättigad.

1.1 Syfte och frågeställningar

Då det är av vikt för att rättssystemet skall fungera att dels allmänheten har kunskap om vilka handlingar som är kriminella samt att allmänhetens attityder till de straff som utdöms är i enlighet med de straffsatsen som faktiskt återfinns, syftar denna studie till att undersöka gymnasieelevers attityder till samt kunskap om straff för ekonomisk brottslighet. Ekonomisk brottslighet definieras i denna studie såsom ”lagbrott som begås av en person eller en grupp av personer i utövandet av ett annars respekterat och legitimt yrke eller en finansiell aktivitet”.

⁹ Se Brottsbalken 1962:700 kapitel 3-8

¹⁰ Det bör dock noteras att skattebrott är ett område som rönt mer intresse och således mer forskningsstudier än övriga kategorier av ekonomisk brottslighet.

¹¹ Lindgren 2001:228

¹² Lindgren 2000:129, Lindgren 2001:223-224, 229-230 samt Lindén & Similä 1982:63-66, 77ff

¹³ Lindgren 2001:222

¹⁴ Lindgren 2000:129 samt Canow & Korsell 2004:229-230.

¹⁵ Lindgren 2000:129, Lindgren 2001:223-224, 229-230 samt Lindén & Similä 1982:63-66, 77ff

Då det finns skäl att anta att attityderna till straffsätserna varierar beroende på vem eller vad som drabbas av brottet syftar studien även till att undersöka om elevernas attityder skiljer sig åt då det finns respektive inte finns ett direkt brottsoffer som drabbas av angreppet. Detta görs genom att eleverna får besvara en enkät innehållande fyra olika fallbeskrivningar av ekonomisk brottslighet. Enkäten innehåller två frågor per vinjett, dels vilka straff eleverna personligen önskar och dels vad de tror att straffet skulle bli i en domstol. Elevernas svar kommer att ställas i förhållande till vad tre domare har utdömt för straff för respektive vinjett, för att ha en utgångspunkt i de faktiska straffsätser som idag utdöms för ekonomisk brottslighet. Avslutningsvis kommer studien att jämföra attityderna för de brott där de finns respektive inte finns ett brottsoffer som drabbas av angreppet. Studien formulerar därför följande frågeställningar:

1. *Hur ser gymnasieelevers kunskap om straff för ekonomisk brottslighet ut i förhållande till hur en domstol skulle döma?*
2. *Hur ser gymnasieelevers attityder till straff för ekonomisk brottslighet ut i förhållande till hur en domstol skulle döma?*
3. *Skiljer sig gymnasieelevers attityder till straff för ekonomisk brottslighet om brottet har ett direkt brottsoffer i jämförelse med offerlösa brott?*

1.2 Avgränsningar

Studien begränsas till enbart behandla nordisk forskning om allmänhetens syn på straff vid ekonomisk brottslighet. Avgränsningen grundar sig i Lindgren och Theanderssons reflektion kring att anglosaxisk forskning med inriktning på straffsystemet härrör från en kriminalpolitik och lagstiftning som skiljer sig allt för mycket från det svenska för att en jämförelse skulle vara fullt tillämpningsbar inom ramen för denna studie.¹⁶

Andersson och Nilsson samt Lindgren påpekar att media idag har kommit att spela en allt viktigare roll för vad som uppfattas som de största kriminalpolitiska problemen,¹⁷ på liknande vis kan familjen, vänner eller skolan influera en individs åsikter. Hur sådana faktorer inverkar på gymnasieungdomarnas attityder till eller kunskap om straff för ekonomisk brottslighet kommer dock ej att undersökas inom ramen för denna studie.

2. Teoretiskt perspektiv

Studiens teoretiska perspektiv är författat av Durkheim och utgår från att det finns ett allmänt rättsmedvetande hos allmänheten som uppställer tankesamar för vilka handlingar medborgarna anser vara kriminella samt hur pass allvarligt man anser brottet vara. Utifrån

¹⁶ Lindgren & Theandersson 2001:103

¹⁷ Andersson & Nilsson 2009:7, 226 samt Lindgren 2000:53, 87

teorin uppställs två hypoteser som därefter ställs i förhållande till dels denna studies resultat och dels till tidigare forskning på området.

2.1 Durkheim – brott som ogillande handling

Durkheim utvecklade kring decennierna kring förra sekelskiftet en teori om varför allmänheten ser olika allvarligt på olika kriminella handlingar.¹⁸ Enligt Durkheim lever alla medborgare i en stat under något som kan definieras såsom ”sociala fakta” och ett ”kollektivt medvetande”. ”Sociala fakta” kan förklaras som ett gemensamt kollektivt sätt att tänka och handla.¹⁹ Ett ”kollektivt medvetande” i sin tur kan beskrivas som en gemensam enhet av känslostyrda handlingar som uppkommer genom interaktion mellan människor.²⁰ Durkheim menade att dessa två fenomen är något som står utanför individen i den bemärkelsen att de är mycket svårt att förändra, men att de kan påverkas under till exempel anomi.²¹ Utifrån Durkheims resonemang skulle således medborgarna tycka likadant i rättsliga frågor, ett slags allmänt rättsmedvetande. I ett försök att förklara varför allmänheten ser olika allvarligt på vissa brott utgår Durkheim från varför ett samhälle kriminaliserar eller har kriminaliserat vissa handlingar. Han menar att en handling inte blir kriminaliserad på grund av ett förutbestämt och permanent värde som återfinns hos vissa handlingar. En handling blir inte heller kriminaliserad på grund av vilka skadeverkningar brottet medför.²² Durkheim menar istället att för att en handling blir kriminaliserad för att allmänheten tillskriver dem en viss karaktär och ställning, då de kränker starka och bestämda värden och känslor som anses viktiga för enigheten.²³ Allmänheten ogillar således inte vissa handlingar för att de enligt lag är kriminaliserade, utan handlingar blir kriminaliserade eftersom allmänheten ogillar dem. Straffets funktion består enligt Durkheim av en känslomässigt styrd reaktion, av olika intensitet, beroende på hur allvarligt allmänheten graderar kränkningen till. Sålunda är det inte förövarens handling som står i fokus utan istället individers enskilda samt gruppens gemensamma moral.²⁴

Allmänhetens attityder till en handling är inte permanenta utan ständigt föränderliga.²⁵ Durkheim menar att under de senaste århundradena har ägt rum en successiv förskjutning, från att allmänheten såg allvarligast på brott riktade mot det kollektiva, det vill säga staten och

¹⁸ Lindgren 2001:225 samt Østerberg 1995:123 (Durkheim 1858/1917)

¹⁹ Miegel & Johansson 2002:51–52 (Durkheim 1895/1917)

²⁰ Miegel & Johansson 2002:186 (Durkheim 1895/1917)

²¹ Johansson & Miegel 1996:38 (Durkheim 1895/1917)

²² Lindgren 2001:223 (Durkheim 1858/1917)

²³ Lindgren 2001:223 samt Østerberg 1995:126 (Durkheim 1858/1917)

²⁴ Østerberg 1995:129–133 (Durkheim 1858/1917)

²⁵ Østerberg 1995:130 (Durkheim 1858/1917)

statens egendomar, till att idag se allvarligare på brott riktade mot enskilda individer.²⁶ Sålunda skulle brott mot enskilda individer bedömas såsom allvarligare och straffas hårdare än brott mot staten. Durkheim påpekar dock att det finns ett undantag då vissa handlingar straffas hårt trots att de ej väcker den allmänna opinionens avsky. Brott mot staten bestraffas generellt hårt vilket Durkheim menar beror på att staten intar en särställning i form av bärare och upprätthållare av samhällsmoralen.²⁷ Därav kan brottsangrepp riktade mot staten många gånger definieras och straffas såsom allvarligare än liknande handlingar mot andra offer.²⁸

Durkheims teori utgår från ett brottsofferperspektiv i den mening att han fokuserar på vem eller vad brottsangreppet riktar sig mot och inte vem som har utfört brottet. Men en central punkt är även de reaktioner som uppstår hos allmänheten efter brottet, i form av hur allvarligt man ser på brottet och hur hårt det bör straffas. Då teorin i postpositivistiska studier intar en central utgångspunkt, då den används på ett förklarande och beskrivande sätt,²⁹ är det av vikt att klargöra hur den bör förstås inom ramen för denna uppsats. Utifrån Durkheims teori kan två hypoteser formuleras. Hypotes ett kan definieras såsom: Det finns en konsensus hos allmänheten om hur allvarligt man ser på vissa brott och vad som är ett lämpligt straff i förhållande till den kränkning som uppstår vid brottet. Detta allmänna rättsmedvetande bygger således på två förhållanden, att allmänheten innehar kunskap om vilka handlingar som är kriminella samt att allmänhetens attityder till de kriminella handlingarna är enhälliga. Hypotes två tar fasta på brottsofferperspektivet och kan formuleras såsom: Allmänhetens attityder till ett brotts allvarlighetsgrad varierar då det finns respektive inte finns ett brottsoffer, där det förstnämnda ses såsom allvarligare. Det teoretiska perspektivet i denna studie kommer således att användas för att undersöka och analysera dessa hypoteser i dels förhållande till denna studies resultat och dels i förhållande till tidigare forskning. Analysen genomförs i kapitlet Analys och diskussion.

3 Tidigare forskning

I detta kapitel kommer inledningsvis begreppet ekonomisk brottslighet att diskuteras för att klargöra hur begreppet definieras i denna uppsats. Därefter följer ett avsnitt som belyser brottsoffer inom området ekonomisk brottslighet. Kapitlet avslutas med en återkoppling till tidigare forskning om allmänhetens syn på straff vid ekonomisk brottslighet.³⁰

²⁶ Lindgren 2001:224 samt Østerberg 1995:136 (Durkheim 1858/1917)

²⁷ Lindgren 2001:225 samt Østerberg 1995:127 (Durkheim 1858/1917)

²⁸ Lindgren 2001:225 samt Østerberg 1995:127(Durkheim 1858/1917)

²⁹ Sohlberg P. & Sohlberg M-B. 2008:244

³⁰ Litteraturen som presenteras är framsökt via databaserna Diva, Stockholms universitetsbibliotek samt Riksdagsbiblioteket. De sökord som förekom var "ekobrott", "ekonomisk brottslighet" samt "rättsmedvetande". Jag har även granskat enligt min mening relevant litteraturs källförteckningar, för att på ett sådant sätt frambringa väsentlig forskning för denna studie.

3.1 Definition av ekonomisk brottslighet

Att definiera vad som avses med ekonomisk brottslighet är inte helt lätt då det kriminologiska fältet saknar en enhällig definition.³¹ En definition på vad denna studie avser med begreppet är dock nödvändig, för att ge en klarare bild av vad studien syftar undersöka. I en mycket bred och allmän innebördsbestämning kan det beteckna alla brott som begås med ekonomiska motiv medan en snävare betydelse av ekonomisk brottslighet är brott mot egendom eller förmögenhet.³² Andra föreslagna definitioner menar att det enbart är högstatuspersoner som inom ramen för en yrkesutövning begår ekonomiska brott (white-collar crime). Denna definition har dock erhållit kritik då en ansevärd mängd sådana brott begås av personer med medelklassstillhörighet samt av personer ur de lägre klasserna (blue-collar crime).³³ Då ekonomisk brottslighet i svensk juridisk mening enbart är ett samlingsbegrepp som innehåller en mängd olika brott återfinns inte samtliga ekonomiska brott under en enda gemensam brottsbalk i lagstiftningen.³⁴ Ett vanligt sätt att definiera ekonomisk brottslighet inom svensk forskning är såsom, ”handlingar som sker inom ramen för en organisation (ofta ett företag) med indirekt eller direkt ekonomisk vinst för företaget eller enskild person i åtanke.”³⁵ Lindgren påpekar dock att denna kravkombination, av företagsverksamhet samt ekonomisk vinning, osynliggör brottsangrepp som sker inom ramen för myndighetsarbete, politiska partier eller intresseorganisationer som i övrigt bedriver en laglig verksamhet.³⁶

Jag menar att den svenska definitionen inte heller innefattar enskilda individer eller aktörers brott, även fast dessa brott också många gånger handlar om stora summor pengar och genomförs på ett sätt som påminner om systematiskt. Coleman instämmer om denna kritik och föreslår därför följande definition av ekonomisk brottslighet ”lagbrott som begås av en person eller en grupp av personer i utövandet av ett annars respekterat och legitimt yrke eller en finansiell aktivitet”.³⁷ Då denna definition inkluderar både kriminella handlingar inom eller av ett företag eller organisation, men även brott av ekonomisk art som begås av enskilda individer, har denna definition valts som utgångspunkt i studien.

³¹ Lindgren & Theandersson 2001:13, Sarnecki 2009:353 samt Canow & Korsell 2004:227

³² Lindgren & Theandersson 2001:13

³³ Lindgren & Theandersson 2001:9, Lindgren 2000:100–102, 196 samt Sarnecki 2009:351

³⁴ Canow & Korsell 2004:227

³⁵ Canow & Korsell 2004:227, Sarnecki 2009:351 samt Kronqvist, Runeson & Sörgård 1997:8. Se Lindgren 2000 för en diskussion om komplexiteten med begreppet ekonomisk brottslighet.

³⁶ Lindgren 2000:111

³⁷ Ibid. 2000:107

3.2 Brottsoffer och offerstatus

Läran om brottsoffer, det vill säga viktimologi, är ett relativt nytt forskningsområde som uppstod i USA kring mitten av 1900-talet och har sedan dess rönt allt mer uppmärksamhet.³⁸ Inom ekobrottsforskningen har dock intresset för offer och offerskap varit högst begränsat.³⁹ Många ekonomiska brott saknar ett tydligt brottsoffer som kan upptäcka och därmed anmäla brottet. Det medför att ekonomisk brottslighet många gånger är att betrakta som dold brottslighet.⁴⁰ Utmärkande för kategorin ekonomisk brottslighet är att brottsoffren kan delas upp i direkta och indirekta brottsoffer. Direkta offer är enligt denna klassificering enskilda individer, företag, organisationer eller dylikt som brottsangreppet direkt riktar sig mot. De indirekta brottsoffren kan klassificeras såsom dem eller det som blir lidande då ett brott egentligen riktas mot en annan aktör, vid exempelvis skatte- eller bidragsbrott mot staten, blir skattebetalarna eller den finansiella marknaden de indirekta offren som kan tvingas till att betala de ökade kostnaderna som sådana brottsangrepp medför i form av inkomstbortfall för staten.⁴¹ Sådana brott där det direkta brottsoffret är väldigt diffust men där angreppet dock drabbar många människor, tituleras ofta offerlösa.⁴² Den norske kriminologin Christie menar att allmänheten tenderar att lättare ge direkta brottsoffer status såsom ideala offer, i jämförelse med maktstarka aktörer såsom staten.⁴³ Björkman menar istället att vem eller vad som ses såsom ett brottsoffer och således erhåller legitim status såsom offer snarare är en politisk fråga.⁴⁴ Brottsofferperspektivet har växt sig starkare och tillmätts allt större betydelse i den kriminalpolitiska debatten sedan 1970-talet.⁴⁵ Idag finns en ökad tendens hos politiker och media att hänvisa till det allmänna rättsmedvetandet för att legitimera påföljdsändringar.⁴⁶ Tham (2001) och Andersson (2002) menar även att det idag finns en ökad tendens hos politiker att hänvisa till brottsoffer för att legitimera kriminaliseringar och straffhöjningar.⁴⁷ En liknande tendens kan dock inte se för ekonomisk brottslighet. En förklaring till detta kan vara att ekonomisk brottslighet ofta saknar ett direkt brottsoffer.⁴⁸

3.3 Rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet

Det allmänna rättsmedvetandet gällande ekonomisk brottslighet är idag föga undersökt. De studier som återfinns på området har kritiserats av Lindgren för att innehålla metodologiska

³⁸ Björkman 2004:31

³⁹ Lindgren 2000:128

⁴⁰ Canow & Korsell 2004:230, 238 samt Korsell 2002:11

⁴¹ Canow & Korsell 2004:239, Lindgren 2000:128 samt Björkman 2004:40

⁴² SOU 2006:64, 138 samt Sarnecki 2009:355

⁴³ Christie 2001:47–49

⁴⁴ Björkman 2004:31ff

⁴⁵ Nilsson 2003:29 samt Björkman 2004:38

⁴⁶ Axberger 1996:12

⁴⁷ Tham 2001:34 samt Andersson 2002:184–185, 187

⁴⁸ Korsell 2002:11

brister eller utgå från andra ämnen men som ändå tangerar det allmänna rättsmedvetandet gällande ekonomisk brottslighet.⁴⁹ Det är därför nödvändigt att titta i forskning som ursprungligen berör andra områden. Problematiken med ett sådant förfarande diskuteras i kapitlet Analys och diskussion.

3.3.1 Lindén och Similä (1982)

I början av 1980-talet utkom Lindén och Similäs undersökning ”Rättsmedvetandet i Sverige”. Undersökningen som publicerades 1982 bygger på enkäter som samlats in under åren 1976-1977 från ett riksrepresentativt urval av svenska medborgare i åldern 18-65 år.⁵⁰ Respondenterna i studien har bland annat fått bedöma lämpliga straff för ett antal olika brott, det var således inte enbart ekonomisk brottslighet som studeras.⁵¹ De brott som kan definieras såsom ekonomisk brottslighet i studien är förskingring (10 000kr), skattebedrägeri (10 000kr) samt bidragsbrott.⁵² I samtliga av fallen hade allmänheten bedömt att straffet skulle vara i samma stränghetsgrad eller i ett fåtal fall över det straffsatsen som föreskrivs i lagstiftningen.⁵³ Det tycks således inte finnas någon differens mellan allmänhetens attityder till straffen för dessa brott och de straff som faktiskt utdöms vid en domstol.

Lindén och Similäs studie fann en viss skillnad i allmänhetens attityder beroende på vem eller vad brottsangreppet riktar sig emot. Hårdast bedömdes traditionell brottslighet mot enskilda personer och mildast ekonomisk brottslighet mot staten. När det istället enbart gäller ekonomisk brottslighet kan man se en skillnad när samma typ av brott riktar sig mot antingen ett företag eller mot staten. Då såg allmänheten mildare på brottet mot staten i jämförelse med brott mot företag (direkt offer), där man ansåg att straffen borde vara hårdare.⁵⁴

3.3.2 Axberger (1996)

Axberger publicerade år 1996 sin studie ”Det allmänna rättsmedvetandet” där ett riksrepresentativt urval av befolkningen⁵⁵ via postenkäter fick besvara frågor om brott och straff i ett rättsligt perspektiv.⁵⁶ Två av dessa frågor är skapade utifrån vinjetter som beskriver två olika fall av förskingring⁵⁷ och skattebrott.⁵⁸ Vinjetterna var manipulerade för ett knappt tiotal olika faktorer, bland annat så skiljer sig de belopp som vinjetterna handlar om från

⁴⁹ Lindgren 2001:229

⁵⁰ Lindén & Similä 1982:7, 14

⁵¹ Ibid. 1982:69, 73

⁵² Ibid. 1982:69

⁵³ Ibid. 1982:69

⁵⁴ Ibid. 1982:63-66, 77ff samt 129

⁵⁵ Axberger 1996:53

⁵⁶ Ibid. 1996:50

⁵⁷ Ibid. 1996:156

⁵⁸ Ibid. 1996:158

varandra.⁵⁹ Svartalternativen var formulerade utifrån en 13-gradig linkertskala som varierade från ”Extremt lindrig” till ”Extremt strängt”⁶⁰ och där respondenterna förväntades bedöma hur pass allvarligt de såg på brottet. Studiens resultat visade att allmänheten värderade dessa två brott allvarligare och ville se hårdare straff, jämfört med de tillfrågade domarna och nämndemännen.⁶¹ Den vinjett som handlar om skattebrott har ett indirekt offer i form av staten medan förskingringen har direkta offer i form av kunder till en kassör i en butik. Allmänheten ansåg i båda fallen att förövaren skulle dömas till fängelse i två år, medan domarna placerade sig i intervallet 4 månader och upp till ett år.⁶² Således kan ingen skillnad i allmänhetens attityder ses beroende på om det finns respektive inte finns ett direkt brottsoffer som angreppet riktar sig mot. Axberger påpekar dock att resultatet måste ses i förhållande till respondenternas kunskapsunderlag. Därför kan det inte uteslutas att allmänheten skulle döma annorlunda om de ställdes inför konkreta verkliga fall istället för hypotetiska vinjetter.⁶³

Sammanfattningsvis påvisar Axbergers studie således mycket små skillnader mellan allmänhetens syn på brottsangrepp riktade mot staten jämfört med brottsangrepp riktade mot privata intressen. Axberger menar därför att det inte finns belägg för att säga att det finns en skillnad i allmänhetens syn på brott mot det allmänna det vill säga så kallade offerlösa brott och brottsangrepp mot direkta brottsoffer. Han menar istället att attityderna till straffen troligen påverkas av hur länge lagstiftningen har funnits och hur pass moralbildande effekt den har haft på allmänheten. Då resultatet visade en något större intolerans mot skattebrott i jämförelse med bidragsbrott menar Axberger att tesen har fått stöd då skattebrotten varit kriminaliserade under en längre tid och således haft en mer moralbildande effekt.⁶⁴

3.3.3 Jerre och Tham (2010)

Jerre och Tham presenterade år 2010 en studie vid namn ”Svenskarnas syn på straff” där ett representativt urval av befolkningen fått ta del av en postenkät.⁶⁵ Syftet med studien var att undersöka det allmänna rättsmedvetandet för sex olika brottstyper, i huvudsak brott mot person. En av dessa vinjetter gick under rubriken ekonomisk brottslighet och beskrev ett fall av grov troslöshet mot huvudman samt grov förskingring.⁶⁶ Vinjetterna i nämnda studie var varierade med avseende på förövarens hälsotillstånd, spelmissbruk samt återfall i

⁵⁹ Axberger 1996:156, 158

⁶⁰ Ibid. 1996:149

⁶¹ Ibid. 1996:109

⁶² Ibid. 1996:110

⁶³ Ibid. 1996:113–114

⁶⁴ Ibid. 1996:142

⁶⁵ Jerre & Tham 2010:13

⁶⁶ Ibid. 2010:29. Denna vinjett har använts som mall i min studie, jag har dock valt att plocka bort brottet troslöshet på huvudman. Se kapitlet ”Utformandet av vinjetterna”.

brottslighet.⁶⁷ I vinjetten fanns ett trettiotal direkta brottsoffer i form av kunder vid en bank där förövaren var anställd.⁶⁸ När allmänheten tillfrågades om dels vad de trodde att straffet skulle bli i domstol och dels vad de själva ansåg att straffet skulle vara framträdde i princip inga skillnader mellan hur stor andel som tror respektive anser att straffet skulle bli fängelse. Av de svarande är det 80 procent som var beredda att ge ett frihetsberövande straff, samma andel tror att straffet i en domstol skulle bli fängelse.⁶⁹ Samtliga tillfrågade domare dömde ett frihetsberövande straff i form av fängelse. Domarnas utdömda strafftid varierade mellan kategorierna ”2-3 år” och upp till ”över 5 år”.⁷⁰ En majoritet på 63 procent av de respondenterna som själva anser att straffet bör vara fängelse har angett straff på två år eller längre och nära en fjärdedel har angett fem år eller mer. Jerre och Thams studie påvisar således att respondenterna inte nödvändigtvis vill ha hårdare straff trots att brottet riktade sig mot ett direkt brottsoffer. Då studien enbart innehöll ett fall av ekonomisk brottslighet saknas dock en jämförelsepunkt i form av ett offerlöst brott.

4 Vetenskapsteoretiskt synsätt

Den här studien bygger på en postpositivistisk ansats. Att arbeta med ett postpositivistisk synsätt innebär bland annat att forskaren samlar in fakta med syftet att formulera regelmässigheter som kan uttryckas i orsaker och verkningar. Forskaren skall vidare förhålla sig objektiv under arbetets gång, vilket medför att samtliga påståenden som förs fram skall vara vetenskapligt korrekta och fri från forskarens egna tolkningar och värderingar. Teorin intar därför en central position inom postpositivistisk forskning då den ligger till grund för att söka förklara eller beskriva det mätbara resultatet. Inom postpositivismen ser man människor, respondenter eller informanter på ett objektivt sätt som kan beskrivas med kända och väldefinierade kategorier såsom till exempel kön, ålder eller utbildning.⁷¹

Uppsatsen har valt att utgå ifrån postpositivistiskt synsätt istället för ett positivistiskt då en renlärig positivism har visat sig mycket svår att upprätthålla. De två vetenskapliga synsätten liknar dock till stor del varandra, även om det inom postpositivismen har ägt rum en förskjutning mot mer pragmatiska vetenskapsformer. Det innebär att många forskare med en postpositivistisk inriktning ser vissa förhållanden som ideal att sträva efter snarare än krav som skall vara uppfyllda. De ideala kraven för sann vetenskap kan till exempel handla om det

⁶⁷ Jerre & Tham 2010:43

⁶⁸ Ibid. 2010:42-43

⁶⁹ Ibid. 2001:43-44

⁷⁰ Ibid. 2010:43

⁷¹ Sohlberg och Sohlberg 2008:244

skall finnas en observerbarhet hos ett begrepp eller teori.⁷² Då syftet i min studie är att undersöka elevers attityder till och kunskap om fenomenet straff för ekonomisk brottslighet kan man ställa sig frågan om man enligt postpositivismens uppställda krav kan observera och mäta attityder eller kunskap samt om det finns en enda sanning gällande dessa. Jag menar att dock att det går att mäta och kvantifiera attityder och kunskap. Genom att forskaren varierar vinjetterna med utgångspunkt efter det man vill studera (attityder/kunskap) och därefter skapar kvantifierbara svarsalternativ, får man elevernas svar i former av orsak och verkan, där orsaken återfinns i vinjetternas utformning och innehåll och verkan i form av attityder eller kunskap. Det bör dock noteras att det som mäts är en ögonblicksbild vilket innebär att en senare mätning kan ge andra resultat, det vill säga en annan sanning.

5 Metod

Under detta kapitel kommer studiens valda metod samt material att presenteras. Studiens urval, insamlingsprocedur, bortfall, brister i enkäterna samt ett avsnitt som berör utformandet av dels enkäterna och dels vinjetterna presenteras även. Kapitlet avslutas med en diskussion kring uppsatsens validitet och reliabilitet.

5.1 Kvantitativ studie baserad på vinjettmetoden

Denna studie är en kvantitativ tvärsnittsstudie som syftar till att mäta gymnasieungdomars attityder till samt kunskap om straff för ekonomisk brottslighet. Studien baseras på enkäter innehållandes fyra olika vinjetter som beskriver olika fall av ekobrott. Då en undersökning har till syfte att mäta människors värderingar och normer är vinjettmetoden användbar.⁷³ Vinjetter kan beskrivas såsom korta historier eller fallbeskrivningar som beskriver en person, en situation eller ett skeende som försetts med karakteristika som forskaren anser är viktiga och avgörande i en val- eller bedömningssituation. Vinjetten presenteras för respondenten huvudsakligen skriftligt där denne får ta ställning i något avseende.⁷⁴ En vinjett bör vara lätt att förstå, logisk trovärdig och inte så komplex att respondenterna tappar tråden vid läsningen.⁷⁵ Genom att använda vinjetter där brottsliga handlingar beskrivs istället för att ha generella frågor så tydliggörs för respondenterna vad de ska ta ställning till; nämligen straffnivåer i konkreta fall av ekonomisk brottslighet. Metoden har bedömts lämplig när teoribildningen är svag, även om det bör framhållas att vinjetter även kan skapas utifrån en teori och således vara av hypotesprövande karaktär.⁷⁶ En nackdel med metoden anses vara att

⁷² Sohlberg & Sohlberg 2008:242-243

⁷³ Jergeby 1999:38-39

⁷⁴ Ibid. 1999:7, 9, 29

⁷⁵ Ibid. 1999:26

⁷⁶ Ibid. 1999:28

man använder sig av hypotetiska situationer som respondenterna själva inte har upplevt, vilket kan innebära att respondenten tvingas ta ställning till ett påstående som denne ej har förmåga att sätta sig in i.⁷⁷ Vinjetter kan även manipuleras i olika avseenden, det vill säga att man förändrar vissa faktorer såsom till exempel förövarens kön eller tidigare brottsbelastning.⁷⁸

En fördel med att använda sig av enkäter är att metodvalet möjliggör ett stort urval som sedermera går att kvantifiera.⁷⁹ Metoden är inte heller lika tidskrävande såsom exempelvis enskilda intervjuer med det totala urvalet.⁸⁰ Många menar att fokusgruppsintervjuer är en fördelaktig metod att använda då man som forskare får ta del av den process som leder fram till respondenternas svar. Nackdelen med ett sådant förfaringsätt är eventuella intervjuareffekter samt att alla respondenter inte vågar säga vad de egentligen tycker. En liknande problematik kan dock ses i användandet av enkäter då respondenterna inte vågar svara vad de egentligen tycker utan istället svarar var de tror är mest socialt önskvärt.⁸¹ Vad som är det mest acceptabla svaret eller vad som anses vara ett socialt önskvärt svar varierar dock beroende på vilka det är man studerar och i vilken kontext man befinner sig i. Resultatet i denna undersökning skulle med stor sannolikhet variera om studien istället för gymnasieungdomar undersökte kriminalvårdens klienter dömda för ekonomisk brottslighet. Som ovan redovisat är en av grundtankarna med den svenska lagstiftningen att verka allmänpreventivt i den bemärkelsen att den skall vara moral- och normbildande.⁸² Kungstanken är således att människor skall ha kunskap om vilka handlingar som är straffbelagda, detta kan därför upplevas såsom ett önskvärt svar, att respondenterna svarar att en viss handling borde vara kriminell eftersom det uttrycks så i lagstiftningen.⁸³ Wärneryd påpekar att det därför är det viktigt vid studier av attityder till brott och straff att man reflekterar över samt har i åtanke hur man i konstruktionen av enkäten och svarsalternativen minimerar risken för att ett svarsalternativ skall framstå som mer korrekt än ett annat.⁸⁴ För att undvika att ett svarsalternativ fram stod som mer socialt önskvärt än något annat valde jag att rangordna svarsalternativen från den mildaste (böter, fast belopp) till den strängaste (fängelse över 5 år) påföljden.

⁷⁷ Jergeby 1999:29

⁷⁸ Ibid. 1999:35

⁷⁹ Bachman & Schutt 2007:208

⁸⁰ Bryman 2003:146

⁸¹ Wärneryd 1993:67

⁸² Andersson & Nilsson 2009:16, Victor 1995:62 samt Jareborg 1995:20

⁸³ Axberger 1996:108

⁸⁴ Wärneryd 1993:67

Fördelen med att använda enkäter är att de kan användas vid flera tillfällen och således ge en uppfattning om attityder över tid och hur dessa eventuellt förändras.⁸⁵ En berättigad invändning mot detta är dock att enkäter sällan ger utrymme för subtiliteter. En annan begränsning med enkäter, åtminstone dem som delas ut samt samlas in på plats, är den brist på tid som eleverna får att besvara enkäten och verkligen reflektera kring sina svar.

Jag valde att använda denna metod då ekonomisk brottslighet är, liksom kapitlet under tidigare forskning påvisar, ett komplext område. Jag utgick ifrån en uppfattning om att vinjettmetoden, där enskilda brottsfall presenteras, skulle ge ett mer korrekt resultat jämfört med om eleverna endast presenterats för ett paragrafnamn såsom till exempel ocker eller förskingring och därefter skulle skatta hur allvarligt de såg på brottet ifråga. Även om eleverna som besvarade denna enkät inte visste att vinjett nummer fyra beskriver ett fall av grovt bedrägeri så kan de ändå bedöma hur pass moraliskt förkastligt handlingen är alternativt inte är samt ange vad de anser att straffet borde vara.

5.2 Population, urval och bortfall

Den population som undersökts för denna studie är gymnasieelever som läser andra eller sista året på ett gymnasialt program. Denna urvalsgrupp valdes på grund av att det är en enkel grupp metodmässigt att undersöka eftersom en samling individer infinner sig på samma plats vid samma tidpunkt, jämfört med om jag till exempel skulle använt postenkäter och blivit tvungen att kontakta varje elev enskilt. Vidare är dagens klasser ofta en blandning med elever av olika kön, från olika bostadsområden eller från olika sociala klasser, vilket är fördelaktigt för att erhålla olika karaktäristiska drag hos urvalet och således en mer nyanserad bild.

Urvalet har tillkommit genom ett klusterurval. Klusterurval är en lämplig metod när man har en spridd population (Linköpings gymnasieelever) och istället för att slumpvis få fram en och en av dem istället gruppera dem i populationsenheter, så kallade kluster.⁸⁶ I min studie upprättades först en urvalsram över Linköping kommuns samtliga gymnasieskolor. Därefter slumpades två gymnasieskolor fram. Jag kontaktade då dessa skolor för att erhålla en förteckning över skolornas samtliga gymnasieklasser. Från varje skola slumpades därefter tre klasser fram.⁸⁷ Urvalsförfarandet innebär sålunda att studiens resultat är generaliserbara till samtliga elever i Linköpings kommuns gymnasieskolor. Samtliga sex framslumpade klasser har en teoretisk inriktning på sitt gymnasieprogram, huruvida detta har eller hur det har

⁸⁵ Bachman & Schutt 2007:155

⁸⁶ Bryman 2003:107

⁸⁷ Slumpningen av både skolor och klasser gick till så att först skrevs samtliga Linköpings gymnasieskolors namn på små lappar och lades ihop vikta i en burk. Ur burken drog jag sedan slumpvis två lappar. De två framlottade skolorna kontaktades för att jag skulle kunna erhålla en lista över samtliga skolans klasser. Samma lottningsförfarande genomfördes sedan för att slumpa fram studiens deltagande klasser.

påverkat studiens resultat är svårt att säga jämfört med om en majoritet varit praktiskt inriktade program.

Externt bortfall betyder att en del respondenter som ingår i urvalet inte har besvarat enkäten.⁸⁸ Detta är speciellt problematiskt om bortfallet är systematiskt det vill säga att vissa respondenter med vissa karaktäristiska drag har fallit bort.⁸⁹ I min studie uppgick svarsdeltagandet till 95 procent det vill säga 147/155 elever, vilket borde ses som acceptabelt med hänvisning till Bryman som menar att svarsprocent över 85 procent är att kategorisera såsom utmärkt.⁹⁰ De åtta frånvarande eleverna var relativt jämt fördelat mellan de sex olika klasserna. Huruvida de var borta på grund av sjukdom, skolk eller annan orsak visste ej klassföreståndarna då de tillfrågades.

5.3 Utformandet av vinjetterna

Utformandet av vinjetterna har skett i samarbete med två utbildade affärsjurister som arbetar på Skattemyndigheten. Jag valde att inte utforma vinjetterna själv då jag anser att de besitter en mer omfattande kunskap om ekonomisk brottslighet än vad jag innehar och de därför har bidragit med relevant kunskap för att kunna skapa verklighetsförankrade vinjetter. De kriterier som uppställdes för vinjetterna var att de för det första skulle inrymmas under studien valda definition av ekonomisk brottslighet. För det andra skulle två av vinjetterna innehålla ett direkt brottsoffer och två vinjetter vara offerlösa i den bemärkelsen att brottet riktade sig mot staten. Denna variation är skapad för att såsom frågeställning lyder; att undersöka huruvida det finns någon skillnad i gymnasieelevers attityder till straff för ekonomisk brottslighet då det finns respektive inte finns ett direkt brottsoffer. I fallbeskrivning fyra återfinns två direkta offer, en äldre och en medelålders kvinna samt ett okänt antal drabbade som inte presenterats närmare. I fallbeskrivning nummer två finns två äldre individer, Eva och Alfred. Offren är således i huvudsak kvinnor. Hur detta har påverkat resultatet i förhållande till om det uteslutande varit män som brottsoffer diskuteras mer i kapitlet, Analys och diskussion.

Jergeby menar att vinjetter skall vara kortfattade, enkla att förstå, trovärdiga samt följa en röd tråd,⁹¹ med detta i beaktande samt att detta är en pilotstudie som riktar sig mot gymnasieungdomar ansåg jag det även nödvändigt att välja brott av enklare art som gymnasieeleverna kan relatera till. Då Lindgren påpekat att skattebrott intar en särställning inom svensk ekobrottslighet har därför denna brottskategori valts.⁹² Vinjett nummer två är

⁸⁸ Djurfeldt, Larsson & Stjärnhagen 2009:112

⁸⁹ Ibid. 2009:112

⁹⁰ Bryman 2003:148

⁹¹ Jergeby 1999:26

⁹² Lingren menar att det finns tre tydliga tecken på att skattebrotten länge utgjort en brottskategori som särbehandlats på olika sätt. För det första har skattebrott länge varit en högt kriminalpolitiskt prioriterad fråga,

hämtad från Jerre och Thams tidigare omnämnda studie. I den vinjett som återfinns i denna studie har dock troslöshet mot huvudman tagits bort. Detta val baseras på att dels vill försöka hålla vinjetterna kortfattade för att minska eventuell trötthetssyndrom hos läsarna och dels för att samtliga vinjetter skulle ligga inom ungefär samma straffsatser. De sista två vinjetterna skapades med hänsyn till att ett skall inneha ett direkt brottsoffer och ett vara offerlöst. I samtliga vinjetter är förövaren en medelålders man. Detta beror på att det likt vid traditionell brottslighet framförallt är män som blir dömda för ekonomisk brottslighet.⁹³ Förövarnas karaktäristiska är inte densamma i samtliga vinjetterna, i vinjett nummer tre är till exempel förövaren arbetslös medan gärningsmannen i vinjett två har ett relativt välbetalt jobb. Hur sådana faktorer kan ha påverkat resultatet problematiseras under kapitlet, Analys och diskussion.

5.4 Enkäten till eleverna

Jag valde att själv besöka respektive klass och dela ut enkäterna till eleverna. Detta gav mig möjlighet att dels presentera studien för eleverna och dels undvika att de diskuterade vinjetterna emellan sig under ifyllandet. Vidare innebar detta tillvägagångssätt att jag muntligen kunde informera eleverna om att deras deltagande är konfidentiellt och således inte kommer kunna kopplas tillbaka till enskilda individer, hur det insamlade materialet kommer nyttjas, att deltagandet är frivilligt samt kortfattat förklara de olika påföljderna som omnämns i svarsalternativen.⁹⁴ Enkätens (se Bilaga 1) första sida innehåller ett informationsbrev till respondenterna som kortfattat beskriver syftet med studien samt information om hur enkäten skall besvaras. Sidan avslutas med att respondenterna får besvara tre bakgrundsfrågor om kön, ålder samt föräldrarnas utbildningsnivå. Dessa variabler har enbart använts för att kontrollera om urvalet var relativt blandat och således att till exempel inte ett kön var överrepresenterat. Resultat visade en förhållandevis jämn fördelning mellan könen, 57 procent kvinnor samt 43 procent män. Majoriteten av eleverna var i åldersspannet 18-19 år, bortsett från två procent som angav svarsalternativet 20 år eller äldre. Elevernas föräldrars utbildning visade att 3 procent hade grundskoleutbildning, 23 procent gymnasiumutbildning eller motsvarande samt

inte minst på ekobrottspolitikens område vilket visar sig i t ex. visa Ekobrottsmyndighetens bildande år 1998. För det andra har skattebrott länge bekämpats med lagstiftning som enligt många är att betraktas såsom juridiskt tveksam och kring vilken det rått en långvarig politisk tvist, se t ex Skatteflyktlagen 1980:865 med en s.k. generalklausul (dvs. en lagregel som är allmänt hållen för att kunna täcka in områden som är svåra att förutse men som kan betraktas såsom kriminella). Till sist nämner Lindgren att skattebrott är ett s.k. farebrott, dvs. en skada behöver inte ha uppkommit, utan det räcker med att den skulle kunna ha gjort det. Lindgren 2001:225-227 samt Sarnecki 2009:355.

⁹³ Lindgren & Theandersson 2001:43 samt Sarnecki 2009:369. Det bör dock framhållas att antalet fall med dömda kvinnor ökat markant senaste år, framförallt bland förskingring - och bedrägeribrotten.

⁹⁴ Vetenskapsrådet 2002:6-14. Här nämndes dock inte att jag ämnade undersöka om det finns någon skillnad i inställningen till straff om brottet har ett direkt brottsoffer eller om det är offerlöst. Jag försvarar mitt handlande med att jag tror att det skulle ha påverkat studiens resultat och validitet, vilket jag tycker legitimerar mitt handlings sätt.

74 procent som uppgav högskola eller motsvarande. På nästkommande sida i enkäten presenteras kortfattat de olika straff och påföljder som respondenterna kan välja mellan i svarsalternativen. Detta med beaktande av att de svarande är relativt unga och med stor sannolikhet saknar en djupare kunskap i straffrättsliga påföljder. Avslutningsvis kommer de fyra vinjetterna med efterföljande svarsalternativen. Svarsalternativen som ges eleverna är genomgående slutna i form av kryssfrågor där eleverna skall ange den påföljd de själv anser lämpligast för respektive vinjett samt vad de tror att en domstol skulle utdöma.⁹⁵ De 23 svarsalternativen är varierade från ”inget straff” till ”över fem års fängelse”. Valet av svarsalternativ har bland annat påverkats av Wärneryds påpekande om att skattningsskalor med ett fåtal skalsteg (för milda, lämpliga, för stränga straff) kan kännas otillfredsställande för respondenten, då inget svarsalternativ överensstämmer med respondentens åsikt.⁹⁶ Kvist har påvisat att de metodologiska aspekterna vid studier av det allmänna rättsmedvetandet är viktiga att ha i åtanke vid utformandet av svarsalternativ. Resultaten i hennes studie visar att allmänheten tenderade att vara mer straffbenägna då respondenter skall besvara om de anser att straffen är för milda, lämpliga eller för stränga jämfört med om de själva skall besvara vilket eller vilka straff de straffrättsliga påföljder de anser lämpligast.⁹⁷ Hur valet av svarsalternativ påverkat i just denna studie är dock svårt att säga, möjligen att attityderna till straffen är mildare jämfört med om den andra metoden valts. Jag menar dock att metodvalet legitimeras av att ett av studiens uppsatta syften ämnar undersöka om gymnasieelevernas attityder varierar om det finns respektive inte finns ett direkt brottsoffer som drabbas av angreppet. Jämförelsen blir således mellan denna studies vinjetter och inte med andra studier vilket medför att olika mätmetoder inte måste beaktas i lika stor utsträckning.

Avslutningsvis bör det noteras att på varje fråga har respondenterna haft möjlighet att kryssa i två svarsalternativ. I de fåtal fall när så har skett har den strängaste påföljden valts. Detta medför att resultatet kan kritiseras för att redovisa en mer straffbenägen attityd jämfört med om de mildare påföljdsvalen gjorts. De fall där gymnasieeleverna har uppgivit två svar är dock ett fåtal vilket medför att det ej påverkar resultatet nämnvärt.

5.5 Brister i elevernas enkät

Nackdelen överlag med enkätundersökningar med slutna svarsalternativ är att studien missar att fånga upp olika nyanser i respondenternas svar.⁹⁸ I min enkät kan eleverna till exempel

⁹⁵ Bryman 2003:151–153

⁹⁶ Wärneryd 1993:106–107

⁹⁷ Kvist 2009:11. För en utförligare diskussion kring svarsalternativens betydelse för studiers resultat, se Kvist 2009 samt Hermansson 2009.

⁹⁸ Bachman & Schutt 2007:218–221

svara att de bedömer att förövaren skall ha fängelse i ett år och elva månader, huruvida respondenten anser att ett eller knappt två år är mest lämpligt är svårt att avgöra. Detta påvisar ytterligare en nackdel, nämligen bristen i att följa upp respondenternas svar, vilket ej är möjligt då eleverna inte lämnat ut någon information om sig själva som kan återknytas till enskilda individer.⁹⁹ Eleverna har inte heller givits möjlighet att fritt föreslå enligt deras mening lämplig påföljd. Jag valde medvetet att ej ta med detta svarsalternativ för att undvika ironiska eller liknande kommenterar. En brist kan ses i detta då eleverna ej gavs möjlighet att svara till exempel skadestånd eller medling, då dessa svarsalternativ inte fanns med i enkäten. Dessa två påföljder är ej medtagna då de i juridisk mening icke är att betrakta såsom regelrätta straff.¹⁰⁰ Det finns dock en möjlighet att eleverna helst föredragit någon av dessa och då de ej återfunnits, påtvingats en åsikt de ej besitter. Eleverna gavs inte heller möjlighet att svara ”vet ej” vilket återigen innebär att jag eventuellt påtvingar eleverna en attityd eller åsikt de egentligen ej har.¹⁰¹ Hur dessa förfaranden har påverkat studiens validitet är svårt att säga, då en uppföljning som syftat till en ökad förståelse om vad eleverna själva anser om respektive svarsalternativ ej har genomförts. Vidare är de fasta bötesbelopp som behandlas i svarsalternativen relativt små (upp till 10 000 kronor) i förhållande till de belopp som vinjetterna handlar om (578 000 kronor – 1,1 miljoner kronor). Bötesbeloppen kan ändå ses såsom att respondenterna genom att välja ett litet belopp indikerar att de önskar ett mycket mildt straff. Till sist bör det även påpekas att vinjetter skall enligt Jergeby hållas relativt korta¹⁰², då mina vinjetter är förhållandevis långa kan det ha lett till att respondenterna på grund av trötthetssyndrom¹⁰³ inte har tagit sig lika stor tid att tänka och reflektera kring sina svar i slutet av enkäten jämfört med enkätens första innehållande frågor.

5.6 Enkät till domare

En separat enkät (se Bilaga 2) har skickats till en tingsrätt i Sverige där tre domare var för sig har bedömt de fyra olika vinjetterna. Domarnas enkät innehåller tre frågor per fallbeskrivning. Först tillfrågas domarna om vilket brott vinjetten handlar om. Frågan är i första hand en validitetsfråga då jag hade för avsikt att se att samtliga domare definierade den kriminella handlingen såsom samma brott. Fråga nummer två handlar om vilket straff eller påföljd domarna skulle utdöma för brottet. Svarsalternativet är inte såsom i fallet med elevernas enkät, kryssfrågor, utan de tillåts istället att fritt formulera sina svar. Detta beror på att domarna fick ta del av enkäten innan den delades ut till eleverna och utifrån deras svar

⁹⁹ Bryman 2003:148

¹⁰⁰ Jerre & Tham 2010:10

¹⁰¹ Bachman & Schutt 2007:253

¹⁰² Jergeby 1999:26

¹⁰³ Jerre & Tham 2010:29

modifierades elevernas enkäts svarsalternativ så att de ansågs rimliga i förhållande till domarnas utdömda straffsatser. Kritik kan riktas mot detta förfarande i form av att handlandet kan ha medfört att elevernas svar styrts in till domarnas svarsnivå. För att motverka en sådan påverkan på elevernas svar valde jag att för det första rangordna elevernas svarsalternativ från det mildaste till det strängaste svarsalternativet och för det andra, att använda mig av ett stort antal olika påföljder istället för ett mera fåtaligt. Den tredje frågan på domarnas enkät var frivillig och uppmanade domarna till att skriva en kortfattad motivering till varför de valt den påföljd de valt. Då syftena med enkäterna sålunda skiljer sig åt kommer domarnas svar endast att användas som en jämförelse med elevernas attityder till och kunskap om straff för ekonomisk brottslighet. För att på ett översiktligt sätt kunna jämföra elevernas attityder och kunskaper med domarnas respektive utdömda straff slås samtliga domares bedömning samman till ett genomsnittsstraff för i respektive vinjett, se Bilaga 4 för detaljer.

Det bör dock noteras att de tre domarnas utdömda straff inte skall förväxlas med ett rättspraxis giltigt för hela Sverige, utan snarare ses såsom en jämförelsepunkt i förhållande till elevernas svar (kunskap/attityd). Det torde med stor sannolikhet föreligga en risk att praxis varierar mellan olika domstolar samt domare. Ett alternativ hade därför varit att jämföra elevernas svar med lagstiftningens uppställda straffvärden för respektive brott. Jag valde ändå att jämföra elevernas svar med utdömda straff av domare då en jämförelse mot lagstiftningen skulle innebära att jag personligen skulle bedöma om straffet skulle hamna i nedre eller övre delen av straffskalan. En sådan jämförelse skulle således bli mellan elevernas svar (kunskap/attityd) och min personliga uppskattning av straffvärdet utifrån lagstiftningen.

5.7 Reliabilitet och validitet

Validitet berör frågan huruvida en eller flera indikatorer som utformats i syfte att mäta ett begrepp verkligen mäter just det begreppet.¹⁰⁴ Hög validitet i denna studie innebär att enkätens frågor verkligen fångar upp elevernas syn och attityder till de rättsliga påföljderna för ekobrott och inte deras attityder till brottslighet eller straff i ett mer generellt ordalag. Till denna studies fördel bedöms vinjettmetoden ofta ha en god intern validitet, det vill säga att man kan vara ganska säker på att alla deltagande respondenterna utgår från samma beskrivna fallhistoria i bedömningen av sina svar.¹⁰⁵ Validiteten i vinjettmetoden kan ökas genom ett noggrant förarbete vid skapandet av vinjetterna, expertbedömningar av desamma samt genom att genomföra ett förtest av frågorna.¹⁰⁶ Avslutningsvis är det även av vikt att respondenterna

¹⁰⁴ Bryman 2003:88

¹⁰⁵ Jergeby 1999:34

¹⁰⁶ Ibid. 1999:30

har förstått fallbeskrivningarna i den bemärkelsen att de förstår det svenska skrivna språket och således kan ta del av fallbeskrivningarna.

Reliabilitet handlar om mätningarnas pålitlighet och följdriktighet, det vill säga om en annan forskare som utför samma studie skulle komma fram till ett liknande eller samma resultat. Är korrelationen därefter god har studien en god reliabilitet.¹⁰⁷ Jergeby anser att vinjettmetoden allmänt måste anses ha god reliabilitet.¹⁰⁸ Man bör dock komma ihåg att attityder kan förändras över tid vilket innebär att två studier med exakt likadana mättekniker kan komma att få olika resultat. Studiens interna reliabilitet har testats genom att kontrollera tjugo slumpvis valda enkäters svar med de införda variablerna i SPSS. Detta var möjligt genom att jag innan enkäterna kodades in i dataprogrammet, numrerades samtliga enkäter från 1-147 samtidigt som de därefter tilldelades samma siffra i SPSS.

6 Resultat

Den svenska lagstiftningen bygger på att allmänheten har kunskap om vilka handlingar som är kriminaliserade samt att de respekterar och följer lagarna. Därför är resultatkapitlet indelat så att elevernas svar, dels vad de tror att straffet kommer bli i en domstol samt dels vad de själva anser att straffet skulle bli, presenteras separat för respektive vinjett, för att tydliggöra en jämförelse mellan elevernas kunskap samt attityder (Bilaga 5 & 6). Elevernas svar ställs i förhållande till ett genomsnittsstraff utifrån vad tre domare har bedömt för respektive vinjett (Bilaga 4). Elevernas svar kommer att presenteras i översiktliga kategorier. Kategorierna är icke frihetsberövande påföljd, påföljder riktat mot företaget samt frihetsberövande påföljd. Det bör poängteras att intensivövervakning med fotboja är i juridisk mening en frihetsberövande påföljd och kan jämföras med fängelse,¹⁰⁹ trots detta redovisas elektronisk fotboja såsom ett icke frihetsberövande straff. Detta beror på ett antagande om att eleverna ser fotboja såsom ett mildare straff än fängelse. Om ett frihetsberövande straff önskats skulle eleverna ha kunna valt ”fängelse upp till två månader” eller ”fängelse 2-5 månader” vilka omfattar ungefär samma tidslängd såsom straffet med elektronisk fotboja. En analys och diskussion av resultaten sker i nästkommande kapitel.

6.1 Elevernas kunskap och attityder till straff för fyra ekobrott

Enligt tabell 1 tror en klar majoritet av eleverna (98 procent) att straffet för skatte- och bokföringsbrottet skulle bli mildare än 4 månaders fängelse, vilket är det genomsnittsstraff som domarna utdömt. Utmärkande för denna vinjett i förhållande till de tre övriga är även att

¹⁰⁷ Bryman 2003:86–84

¹⁰⁸ Jergeby 1999:31

¹⁰⁹ Wennberg 2005:81

andelen elever som anser att påföljden bör riktas mot företaget (näringsförbud, företagsbot samt rådgivningsförbud) är större än den andel som tror att påföljden faktiskt skulle rikta sig mot företaget. Likaså är det för denna vinjett den största skillnaden mellan andelen som tror respektive anser att påföljden skulle bli ett frihetsberövande straff, en majoritet trodde att straffet i en domstol skulle bli icke frihetsberövande.

Tabell 1 – Vad eleverna tror att straffet skulle bli i en domstol samt vad eleverna anser att straffet borde bli i en domstol, i förhållande till domarnas utdömda genomsnittsstraff. Absoluta tal samt procent inom parentes.

Vinjett 1 - Skatte- och bokföringsbrott	Vad eleverna tror att straffet blir	Vad eleverna anser att straffet skall bli	Domarpanel
Icke frihetsberövande påföljd	139 (95 %)	62 (42 %)	0 (0 %)
Påföljd mot företag	2 (1 %)	53 (36 %)	0 (0 %)
Fängelse Median Typvärde Domarpanels genomsnittsstraff	6 (4 %) Kortare än 2 månader Kortare än 2 månader	32 (22 %) 2-5 månader 6-12 månader	3 (100 %) 4 månader
Totalt	147 (100 %)	147 (100 %)	3 (100 %)
Andel mildare än domarpanel	145 (98 %)	127 (86 %)	-

För vinjett nummer två som beskriver ett fall av grov förskingring ökar elevernas straffbenägenhet i förhållande till vinjett ett då mer än hälften av eleverna önskar ett frihetsberövande straff i form av fängelse (tabell 2). Eleverna tenderar att utdöma längre fängelsestraff tidsmässigt än vad de tror att straffet blir enligt en domstol. Ser man till de centralmått som presenteras tenderar eleverna som önskade fängelsestraff att vara relativt nöjda med straffskalan. Andelen elever som tror att straffet skulle bli en påföljd riktad mot företaget minskar när eleverna själva får uppge lämpligt straff.

Tabell 2 – Vad eleverna tror att straffet skulle bli i en domstol samt vad eleverna anser att straffet borde bli i en domstol, i förhållande till domarnas utdömda genomsnittsstraff. Absoluta tal samt procent inom parentes.

Vinjett 2 - Grov förskingring	Vad eleverna tror att straffet blir	Vad eleverna anser att straffet skall vara	Domarpanel
Icke frihetsberövande påföljd	42 (29 %)	52 (37 %)	0 (0 %)
Påföljd mot företag	29 (20 %)	15 (10 %)	0 (0 %)
Fängelse Median Typvärde Domarpanels genomsnittsstraff	76 (51 %) 12-23 månader 6-12 månader	78 (53 %) 12-23 månader 12-23 månader	3 (100 %) 1,5 år
Totalt	147 (100 %)	147 (100 %)	3 (100 %)
Andel mildare än domarpanel	116 (79 %)	103 (70 %)	

För vinjett nummer tre som beskriver ett fall av skattebrott samt grovt bidragsbrott tror respektive anser en tredjedel av eleverna att straffet skall vara ett frihetsberövande (tabell 3). Detta är även den påföljd som domarna uteslutande har utdömt. Majoriteten av eleverna såväl

trodde som ansåg dock att straffet skulle vara icke frihetsberövande. Precis som för vinjett två är skillnaderna mellan vad eleverna tror respektive anser relativt små.

Tabell 3 – Vad eleverna tror att straffet skulle bli i en domstol samt vad eleverna anser att straffet borde bli i en domstol, i förhållande till domarnas utdömda genomsnittsstraff. Absoluta tal samt procent inom parentes.

Vinjett 3 - skattebrott och grovt bidragsbrott	Vad eleverna tror att straffet blir	Vad eleverna anser att straffet skall vara	Domarpanel
Icke frihetsberövande påföljd	93 (63 %)	97 (66 %)	0 (0 %)
Påföljd mot företag	10 (7 %)	6 (4 %)	0 (0 %)
Fängelse	44 (30 %)	44 (30 %)	3 (100 %)
Median	12-23 månader	12-23 månader	
Typvärde	2-5 månader	6-12 månader	
Domarpanels genomsnittsstraff	24-35 månader		7 månader
Totalt	147 (100 %)	147 (100 %)	3 (100 %)
Andel mildare än domarpanel	120 (82 %)	112 (76 %)	

Vinjett nummer fyra (tabell 4) beskriver ett fall av grovt bedrägeri. Andelen elever som tror respektive önskar ett frihetsberövande straff är ungefär lika stora, drygt 30 procent i båda fallen. Detta är även den påföljd som domarna uteslutande utdömde, eleverna tenderar dock i en majoritet av fallen att utdöma mildare fängelsestraff i förhållande till det genomsnittsstraff som domarpanelen utdömde. Även för denna vinjett önskar eleverna samma straff som de tror utdöms.

Tabell 4 – Vad eleverna tror att straffet skulle bli i en domstol samt vad eleverna anser att straffet borde bli i en domstol, i förhållande till domarnas utdömda genomsnittsstraff. Absoluta tal samt procent inom parentes.

Vinjett 4 - grovt bedrägeri	Vad eleverna tror att straffet blir	Vad eleverna anser att straffet skall vara	Domarpanel
Icke frihetsberövande påföljd	73 (50 %)	79 (54 %)	0 (0 %)
Påföljd mot företag	27 (18 %)	19 (13 %)	0 (0 %)
Fängelse	47 (32 %)	49 (33 %)	3 (100 %)
Median	6-12 månader	6-12 månader	
Typvärde	2-5 månader	Kortare än 2 månader	
Domarpanels genomsnittsstraff	6-12 månader		11,5 månader
Totalt	147 (100 %)	147 (100 %)	3 (100 %)
Andel mildare än domarpanel	124 (84 %)	113 (77 %)	

6.2 Direkta brottsoffer respektive offerlösa brott

När eleverna tillfrågades om vad de tror att straffet för respektive vinjett skulle bli i en domstol, framträder en relativt splittrad bild, för detaljer se Bilaga 7. För att testa om det föreligger något samband mellan hur eleverna tror att en domstol dömer då det finns respektive inte finns ett direkt brottsoffer slås vinjetterna samman till kategorierna ”direkta

brottsoffer” (vinjett två samt fyra) samt ”offerlösa brott” (vinjett ett samt tre).¹¹⁰ Tabell 5 visar att en större andel elever tror att straffen är hårdare då det finns ett direkt brottsoffer, likaså tror en större andel elever att straffet är mildare för offerlösa brott, skillnaden är signifikant (chi-två 18,629, $p < .01$). Eleverna tror alltså att straffet blir hårdare då det finns ett direkt brottsoffer.

Tabell 5 – Andelar elever som tror att straffet är mildare, samma eller hårdare då det finns respektive inte finns ett direkt brottsoffer som drabbas av brottet. Absoluta tal och procent inom parantes.

	Direkt brottsoffer	Offerlöst brott	Totalt:
Mildare	240 (82 %)	267 (91 %)	507 (86 %)
Samma	28 (10 %)	8 (3 %)	36 (6 %)
Hårdare	26 (8 %)	19 (6 %)	45 (8 %)
Totalt:	294 (100 %)	294 (100 %)	588 (100 %)

Också när det istället gäller elevernas attityder till de brott där de finns respektive inte finns ett direkt brottsoffer som drabbas av brottet framträder liksom en relativt spridd bild över om eleverna önskar mildare, samma eller hårdare straff i förhållande till det genomsnittsstraff som utdömts av de tre domarna för respektive vinjett (Bilaga 7).

Tabell 6 – Andelar elever som önskar mildare, samma eller hårdare straff då det finns respektive inte finns ett direkt brottsoffer som drabbas av brottet. Absoluta tal och procent inom parantes.

	Direkt brottsoffer	Offerlöst brott	Totalt:
Mildare	216 (73 %)	239 (81 %)	455 (77 %)
Samma	35 (12 %)	16 (6 %)	51 (9 %)
Hårdare	43 (15 %)	39 (13 %)	82 (14 %)
Totalt:	294 (100 %)	294 (100 %)	588 (100 %)

Analysen visade att det finns ett signifikant samband mellan hur straffbenägna eleverna är i de olika fallen (chi-två: 8.436, $p < .05$). Eleverna utdömer alltså hårdare straff då brottsangreppet riktar sig mot ett direkt brottsoffer jämfört med då brottet är så kallat offerlöst. Sammanfattningsvis kan det således konkluderas att eleverna tror att straffen är hårdare, men även att de anser att straffen skall vara hårdare då det finns ett direkt brottsoffer som drabbas av brottsangreppet.

7 Analys och diskussion

Resultatet visade att en majoritet av eleverna tror att domstolarna utdömer mildare straff än vad som faktiskt sker. Resultatet visade även att en majoritet av eleverna vill ha mildare straff för ekonomisk brottslighet i jämförelse med de straffsatser som domarna utdömt. Resultatet antyder således att lagstiftningen inte haft någon moralbildande effekt på eleverna då de för det första innehar en bristande kunskap om de straffsatser som återfinns samt att de anser att

¹¹⁰ Hur eleverna har svarat för respektive vinjett finns presenterat i Bilaga 7.

straffen bör vara mildare. Därmed inte sagt att de inte ser handlingarna som moraliskt förkastliga, utan enbart att eleverna till stor del tror samt önskar mildare påföljdsalternativ jämfört med domarpanelen. Studien påvisade även att eleverna tror att straffen är hårdare för brott där det finns ett direkt brottsoffer, eleverna önskar dock i ännu högre grad att straffet skall vara hårdare i dessa fall. Resultatet i denna studie kommer i detta kapitel att analyseras och diskuteras utifrån tidigare forskning, studiens valda teoretiskt perspektiv samt metodologiska problem. Kapitlet avslutas med förslag på framtida forskningsområden.

7.1 Tidigare forskning

Att jämföra resultat från olika studier rakt av låter sig inte enkelt göras. Detta beror bland annat på att olika metoder påvisats ge olika resultat¹¹¹ och att det är olika tidsperioder som undersökts, vilket medför att olika händelser mellan tidsperioderna kan ha påverkat attityderna eller kunskapen till en brottskategori. Wibe påpekar att ekonomiska kriser till exempel kan göra allmänheten mer medveten om sambandet mellan inbetalda skatter och välfärdsnivån. Likaså menar han att de sänkta marginalsatterna under 1990-talets skattereform kan ha bidragit till att det är mindre accepterat att exempelvis arbeta svart eller fuska med deklARATIONEN.¹¹² Axberger framhåller även att det finns skäl att uppmärksamma att desto längre en lagstiftning funnits desto större möjlighet finns det att den verkat moralbildande samt att allmänheten har kunskap om den.¹¹³ Det bör även noteras att det under de undersökta perioderna har varit olika politiska partier som innehaft regeringsmakten i Sverige. Jag menar att det är viktigt att ha i beaktande då olika partier uppmärksammat olika problem och lyft fram olika åtgärdskrav på de problem som de ansett mer framträdande än andra. Lindgren har poängterat att partier på vänsterkanten (Vänsterpartiet samt Socialdemokraterna) i större utsträckning har uppmärksammat brott mot välfärdsstaten i jämförelse med partier mot högerkanten (Folkpartiet, Nya moderaterna samt Centerpartiet) som istället fokuserat på brott mot företag, den finansiella marknaden samt brott mot enskilda.¹¹⁴

I denna uppsats har tre olika studier som syftat till att undersöka det allmänna rättsmedvetandet presenteras. Den tidigare forskningen på området visar en relativt splittrad bild av allmänhetens åsikter till straff för ekonomisk brottslighet, men som påpekats är det problematiskt att dra några slutsatser om vilka faktorer som påverkat skillnaderna i resultatet. Lindén och Similäs resultat visade att allmänheten år 1982 önskade lika eller något över det

¹¹¹ Kvist 2009:11

¹¹² Wibe 2003:22

¹¹³ Axberger 1996:153-154

¹¹⁴ Lindgren 2000:131-134

faktiska typstraffet vid en domstol. Allmänheten kan således sägas ha varit relativt nöjd med dåvarande straffsatser.¹¹⁵ Axberger resultat från år 1996 visar istället att allmänheten önskade hårdare straff än studiens tillfrågade domare samt nämndemän.¹¹⁶ Jerre och Thams studie från år 2010 indikerar att allmänheten önskar mildare straff för ekonomisk brottslighet i förhållande till domstolspraxis.¹¹⁷ Resultaten i min studie ligger närmast Jerre och Thams resultat, en majoritet av eleverna i denna studie önskar mildare straff i samtliga vinjetter. Studien påvisade även att eleverna tror att straffen generellt är mildare än vad det faktiskt är, vilket även där är ett resultat som ligger i linje med Jerre och Thams studie. Jag vill dock framhålla att man bör vara försiktig med att dra några slutsatser utifrån denna studies resultat i jämförelse med de andra studierna då de metodologiska aspekterna samt ovan uppräknade faktorer kan ha påverkat resultatet mellan de olika studiernas tidpunkter. Således bör man vara försiktig med att tala om några trender eller förändringar hos allmänhetens attityder eller kunskaper om straffsatser för ekonomisk brottslighet. Jag vill istället utifrån ett postpositivistiskt synsätt argumentera för att man bör förhålla sig till resultaten såsom olika ögonblicksmätningar, där kunskapen och attityderna hos allmänheten som undersökts varierat mellan olika tidpunkter. En diskussion om hur och varför det föreligger en uppmätt skillnad ryms dock inte inom ramen för denna studie.

Resultatet för frågeställning nummer tre, det vill säga huruvida det finns en skillnad i elevernas attityder beroende på om det finns respektive inte finns ett direkt brottsoffer som drabbas av angreppet, visar att en större andel av eleverna önskar hårdare straff då det finns ett direkt brottsoffer. Likaså är en större andel elever nöjda med straffen då det finns ett direkt brottsoffer (tabell 6). Det bör dock noteras att eleverna även tror att straffet är hårdare för dessa brott (tabell 5). Det skulle således kunna vara så att eleverna ser ett hårdare straff såsom ett mer socialt önskvärt svar då de skall besvara frågan om vad de själva anser att straffet bör vara. Resultatet från denna studie överensstämmer med Lindén och Similäs resultat, som även de fann en skillnad i allmänhetens attityder beroende på vem brottet riktade sig mot.¹¹⁸ Axberger fann å andra sidan inte någon skillnad i allmänhetens attityder i detta avseende.¹¹⁹ Då denna studie syftat till att undersöka om det föreligger någon skillnad kan det således konkluderas att en viss attitydskillnad kan mätas samt att den tidigare forskningen på området ger ett visst stöd för resultaten. Då studien i övrigt inte syftat till att undersöka vilka generella

¹¹⁵ Lindén & Similä 1982:69

¹¹⁶ Axberger 1996:110, 124-125

¹¹⁷ Jerre & Tham 2010:43-44

¹¹⁸ Linden & Similä 1982:63-66, 77ff samt 129

¹¹⁹ Axberger 1996: 142

faktorer som påverkar elevernas attityder till ekonomisk brottslighet är det svårt att inom ramen för denna studie analysera vilka övriga faktorer som resultatet grundar sig på.

7.2 Teoretisk diskussion och analys

Durkheim menade att det finns ett allmänt rättsmedvetande som är uppbyggt på två förhållanden, allmänheten innehar kunskap om vilka handlingar som är kriminella samt allmänhetens attityder till de kriminella handlingarna är enhälliga.¹²⁰ I detta rättsmedvetande skulle det under de senaste århundradena ha ägt rum en förskjutning av attityderna hos rättsmedvetandet, från att ha ansett att brott mot det allmänna, det vill säga staten, är mycket allvarligt till att istället se allvarligare på brott mot individer och det individuella. Om hypoteserna¹²¹ utifrån Durkheims resonemang följaktligen skall stämma bör eleverna för det första vara relativt eniga om hur allvarligt de ser på olika brott och för det andra bör eleverna anse att brott mot direkta brottsoffer bör bestraffas hårdare än brott mot staten. Resultat i denna studie indikerar att hypotesen gällande elevernas attityder till brott där det finns ett direkt brottsoffer skall vara hårdare i förhållande till offerlösa brott får stöd. Även Lindén och Similä fann i sin studie från 1982 att hypotesen får stöd.¹²² Axberger argumenterar dock emot hypotesen och menar att huruvida vem eller vad brottet riktar sig mot är att betrakta som sekundärt. Istället handlar det om hur länge lagstiftningen på ett område funnits och således hur pass moralbildande effekt lagstiftningen haft på allmänheten.¹²³ Jag tolkar Axberger såsom att han sålunda menar att de brott där lagstiftningen återfunnits längst även är de brott som allmänheten har mest kunskap om och således kan bedöma straffvärdena bättre för än för handlingar som är relativt nykriminaliserade. Allmänhetens attityder till ett brott skulle följaktligen variera med medborgarnas kunskap om straffsatserna och således hur länge lagstiftningen haft möjlighet att verka norm- och moralbildande. Axbergers resonemang är enligt min mening intressant då han i motsats till Durkheim argumenterar för att den lagstiftande makten skapar normer för hur medborgarna skall tänka gällande vad som är kriminellt respektive inte kriminellt. Fördelen med Axbergers resonemang enligt min förståelse är att den ställer upp en möjlighet för att allmänheten inte är enhällig om vilka handlingar som skall vara kriminaliserade utan att det snarare handlar om enskilda individers kunskap på området. Axbergers argumentation ligger i linje med denna studies resultat, eleverna har en bristande kunskap om straffen för ekonomisk brottslighet samtidigt som de generellt kan sägas ha en relativt mild syn på straffsatserna. Frågan är dock om resultatet

¹²⁰ Lindgren 2001:225 samt Østerberg 1995:123 (Durkheim 1858/1917)

¹²¹ Se kapitel två, "Teoretiskt perspektiv" för de uppställda hypoteserna.

¹²² Linden & Similä 1982:63–66, 77ff samt 129

¹²³ Axberger 1996:142

indikerar att det finns ett slags allmänt rättsmedvetande såsom Durkheim argumenterar för. Om Durkheims teori skulle vara fullt användbar på resultaten kvarstår dock fortfarande frågan om varför eleverna har en bristande kunskap om vilka straffsatser som utdöms för ekobrott samt varför svaren varit så splittrade över påföljdsalternativen, kunskapen torde ju enligt hans resonemang finnas hos allmänheten. Jag menar därför att Axbergers resonemang ger en bättre förklaring till resultaten, den lagstiftande makten kriminaliserar vissa handlingar som anses vara skadliga och allmänheten lär sig i sin tur att förakta dem då de är förbjudna. Axbergers resonemang förklarar även varför elevernas attityder till ekonomisk brottslighet i denna studie generellt sett var så milda. Eleverna saknar kunskap om lagstiftningen vilket således innebär att lagstiftningen inte heller kan verka norm- eller moralbildande på dem.

Resultaten visar således, i enlighet med hypotesen och till viss del tidigare forskning, att eleverna ser allvarigare på brott riktat mot ett direkt brottsoffer jämfört med så kallade offerlösa brott. Studien påvisade även att resultaten tycks gå tvärtemot Durkheims andra hypotes som bygger på att det skulle finnas ett slags allmänt rättsmedvetande som avgör hur allvarligt allmänheten ser på vissa handlingar.¹²⁴ Detta grundar sig på att den tidigare forskningen på området har visat att attityderna och kunskapen till straff för ekobrott har varierat under de senaste tjugo åren. Vidare indikerar resultatet från denna studie att eleverna har en bristfällig kunskap om vilka straff som utdöms för ekonomisk brottslighet, vilket de inte borde ha om rättsmedvetandet skulle överensstämma med lagstiftningen. Eleverna skulle inte heller önska mildare straff än vad domarna har utdömt om lagstiftningen överensstämde med det allmänna rättsmedvetandet hos eleverna. Men även om det kan konstateras att elevernas attityder generellt är mildare jämfört med domarpanelens utdömda straff, så har inte samtliga elever angett samma svarsalternativ utan svaren har varit relativt jämt utspridda över svarsskalan. Durkheims teori erhåller således enbart ett visst stöd då man kan se tendenser i resultatet till enhällighet då eleverna önskar mildare straff för de brott som har ett indirekt brottsoffer, och hårdare för brott med ett direkt brottsoffer. De brott som eleverna önskar mildare straff på döms även mildare av domarna och likaså där det önskas hårdare döms brotten hårdare av domarna. Således får tesen ytterligare stöd eftersom lagstiftning och rättsmedvetande hos eleverna till viss del samvarierar.

Efter ovanstående analys ställer jag mig dock tveksam till om man som enligt Durkheims resonemang kan tala om ett slags allmänt rättsmedvetande. Resultatet i denna studie liksom dem som presenteras under tidigare forskning har samtliga presenteras sina svar och resultat i översiktliga kategorier såsom mildare, samma eller hårdare straff. Med en sådan framläggning

¹²⁴ Lindgren 2001:225 samt Østerberg 1995:123 (Durkheim 1858/1917)

påvisas dock ett konsensus som troligen inte finns då det, åtminstone i denna studie, kan konstateras att eleverna hade tjugotre olika påföljdsalternativ att välja samt att svaren till stor del var utspridda över hela svarsskalan (Bilaga 4 samt 5). Det råder således ingen samstämmighet hos eleverna om vilken påföljder som skulle vara bäst lämpade att utdöma och inte heller vilken strafftid, då så är aktuellt, som flest elever önskar. Jag menar att utifrån ett postpositivistiskt synsätt, där man ser sann vetenskap såsom något observerbart, så kan man inte tala om ett enhälligt allmänt rättsmedvetande. Däremot kan man enligt min mening tala om tendenser. Tendenserna i denna studie indikerar att eleverna har en bristfällig kunskap om vilka straff som utdöms för ekonomisk brottslighet, att en stor del av eleverna ser relativt mildt på ekonomisk brottslighet i förhållande till de straffsatser som utdöms och att man anser att straffen bör vara strängare när det finns ett direkt brottsoffer som drabbas av angreppet i förhållande till de offerlösa brotten. Jag menar att man därför kan säga att det allmänna rättsmedvetandet i egentlig bemärkelse inte är så allmänt. Således, som inledningsvis diskuterades, när politiker refererar till det allmänna rättsmedvetandet vid nykriminaliseringar eller straffhöjningar är det frågan om det över huvud taget finns något rättsmedvetande att referera till? Avslutningsvis kan det dock sammanfattas så att tendenserna i denna studie indikerar att Durkheims teori delvis skulle vara sann, eleverna blir mer straffbenägna när brottet riktar sig mot ett direkt brottsoffer. Jag menar att en rimlig förklaring torde vara att det generellt tycks vara lättare att identifiera sig med brottsoffret då denne ges ett ansikte, det vill säga att skadorna av brottsangreppet personifieras och offret individualiseras.¹²⁵ En annan förklaring som ligger i linje med anförda resonemang är att allmänheten generellt uppfattar brottsoffer såsom något svagt och skyddsvärt.¹²⁶ Då staten utgör en grundläggande institutionsstruktur och som med makt att opinionsbildning eller lagstiftning förstärka och skydda exempelvis sina egna fiskala intressen,¹²⁷ uppstår en paradox i förhållande till hur allmänheten generellt uppfattar och definierar ett brottsoffer.

7.3 Metodologisk diskussion

Det bör beaktas att studiens urval består av gymnasieelever som läser andra eller tredje året på gymnasieset, vilket innebär att en majoritet av eleverna är i åldersspannet 18-19 år. Det är därför enligt min mening troligt att en majoritet av eleverna saknar tidigare arbetslivserfarenhet och således aldrig betalat skatt till välfärdssystemet. Vidare är det enligt min uppfattning inte orimligt att anta att återigen en majoritet av eleverna icke har kommit i

¹²⁵ Lindgren 2000:129

¹²⁶ Lindgren 2001:220-221

¹²⁷ Ibid. 2001:222

kontakt med staten via till exempel bostadsbidrag, föräldrapenning eller pensionssystemet då denna kontakt, vid behov, förmodligen har skötts av föräldrar eller annan individ med liknande funktion. Sådana faktorer kan troligen ha påverkat resultatet då en individs attityder och åsikter till välfärdssystemet och rättssystemet med stor sannolikhet varierar beroende på hur pass mycket kontakt man innehaft. Men då denna studie ej syftat till att undersöka vilka faktorer som påverkar en individs attityd eller kunskap till straff för ekonomisk brottslighet, kommer detta ej kommer analyseras vidare inom ramen för denna uppsats.

Resultaten i denna studie är inte helt oproblematiske. Jag har tidigare i analysen kritiserat förfarandet att presentera resultaten såsom mildare, lämpliga eller strängare, men för att lättare påvisa den metodologiska problematiken med studien kommer ändå dessa kategorier att användas. Studiens resultat indikerar att eleverna dels tror att straffen som utdöms är mildare än de faktiskt är samt att de önskar mildare straff än de som utdöms. En utgångspunkt i studien har varit att ett frihetsberövande straff i form av fängelse är den strängaste påföljden som eleverna kunnat svara. Det kan dock inte förbigås att eleverna möjligen anser att vissa av de icke frihetsberövande åtgärderna är strängare eller hårdare än ett fängelsestraff. Likaså har en utgångspunkt i studien varit att övervakning med elektronisk fotboja, tvärtom mot juridisk mening, inte klassificerats såsom ett frihetsberövande straff vilket således innebär att det definierats såsom mildare än fängelse i denna studie. Risken föreligger dock att eleverna som valt fotboja såsom önskad påföljd, anser enligt juridisk mening att det skall klassas såsom ett frihetsberövande straff. Antalet elever som valt elektronisk fotboja som önskad påföljd för respektive vinjett är dock få, vilket innebär att även om de avsett ett frihetsberövande straff med sitt svar, skulle det slutgiltiga resultatet inte förändras nämnvärt. Eleverna önskar fortfarande mildare straff i förhållande till vad en domstol skulle utdöma. Avslutningsvis bör det även noteras att när en person begår ett brott inom näringsverksamhet kan individen förutom ett fängelsestraff, dömas till näringsförbud. Näringsförbud döms, förutom då synnerliga skäl föreligger, alltid ut då straffet blir minst sex månaders fängelse.¹²⁸ Då eleverna tilldelats denna information föreligger en viss risk att andelen som även önskar att förövaren skall få näringsförbud, då de angett ett frihetsberövande straff över sex månader, ökar.

Ytterligare metodologiska aspekter att ha i beaktande är att vinjetternas utformning inte varit exakt likadana gällande förövarnas samt offrens karaktäristiska drag. Brottsoffren är nästan uteslutande kvinnor medan samtliga förövare är män och där gärningsmännens bakgrundshistoria i form av orsaker till brottsangreppen, ålder, familjesituation samt utbildningsnivå varierar mellan vinjetterna. Det kan således inte förbigås att resultaten skulle

¹²⁸ Lag (1986:436) om näringsförbud, 3§ 2 stycket

bli annorlunda om förövarna exempelvis uteslutande var kvinnor och orsaken till brotten var andra än i denna studie. För det andra är de ekonomiska belopp som berörs i vinjetterna inte detsamma i samtliga fall. För de vinjetter som innehar ett direkt brottsoffer är berörda summor större i jämförelse med de offerlösa brotten. Det som ändock enligt min mening indikerar att ett samband föreligger mellan elevernas attityder till brott med direkta respektive indirekta brottsoffer, förutom stöd av tidigare forskning samt studiens valda teoretiska perspektiv, är att domarnas utdömda straffsatser för de vinjetterna med ett direkt brottsoffer är högre i jämförelse med de brotten med ett indirekt brottsoffer. Då en vanlig metodkritik baseras på att respondenter vid enkätundersökningar tenderar att lägga sig i mitten av svarsskalan,¹²⁹ så påvisar resultaten således att eleverna aktivt tagit ställning när de placerats sig antingen ovan eller under svarsskalans mitt. Vidare torde det enligt min mening vara så att ju högre straff domarna utdömde desto mindre chans att eleverna lägger sig över det straffet då ett färre antal valbara alternativ kvarstår för eleverna. Då eleverna även tror straffet blir hårdare då det finns ett direkt brottsoffer torde det finnas någon variabel som påverkar deras svar. Den faktorn är enligt min mening troligen, ett direkt brottsoffer. Trots att straffen således är högre för brott med ett direkt brottsoffer visar sambandet att eleverna i större grad önskar strängare straff.

7.4 Framtida forskning

Då denna studie har undersökt unga människors attityder och kunskap till straff för ekonomisk brottslighet föreligger en stor risk att respondenterna saknar arbetslivserfarenhet eller kontakt med rättsväsendet. Därav finns det en sannolikhet att resultatet kommit att se annorlunda ut om urvalet bestod av ett riksrepresentativt urval av Sveriges befolkning. Det vore därför intressant med fler studier som dels syftar att ge en mer nyanserad bild av allmänhetens inställning till straff för ekonomisk brottslighet men även sådana som undersöker *varför* allmänheten ser olika på offerlösa brott i jämförelse mot när det finns ett direkt brottsoffer.

Ett antagande i denna studie har, liksom i juridisk mening, varit att ett frihetsberövande straff är strängare än ett icke frihetsberövande. Det bör dock inte förbigås att eleverna tycker att vissa icke frihetsberövande straff eller påföljder riktade mot företaget är strängare eller hårdare än ett kortare fängelsestraff. Vidare har en majoritet av eleverna i samtliga vinjetter önskat mildare straff än det enligt domstolspraxis utdömda, därför vore det även önskvärt med studier som syftar till att undersöka vad allmänheten *tror att man uppnår* med straff samt vad de *anser att man bör uppnå* med straff.

¹²⁹ Jerre & Tham 2010:14

8 Referenser

Andersson, R. (2002) *Kriminalpolitikens väsen*. Doktorsavhandling vid Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Andersson, R. & Nilsson R. (2009) *Svensk kriminalpolitik*. Malmö: Liber.

Axberger, H-G. (1988) *Eko-brott, Eko-lagar och Eko-domstolar. En rättspolitisk utvärdering av lagstiftningen mot ekonomisk brottslighet*. Brå-rapport 1988:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet .

Axberger, H-G. (1996) *"Det allmänna rättsmedvetandet"*. Stockholm: Fritzes.

Bachman, R. & Schutt, R.K. (2007) *The practice of research in criminology and criminal justice*. London: Sage publications Inc.

Balvig, F. (2006). *Danskernes syn på straf*.

http://www.advokatsamfundet.dk/Files/Filer/Advokatsamfundet/Presse/Hovedrapport_final.pdf

Björkman, J. (2004) "Historisk tillbakablick." I: (red) Lindgren, M., Pettersson, K-Å. & Hägglund, B. *Utsatta och sårbara offer*. S. 31-42. Stockholm: Jure förlag ab.

Bondeson, U. (1979) *"Det allmänna rättsmedvetandet – en legal fiction"*. I Bondeson U. (red.), *Rationalitet i rättsväsendet*, s 123-143. Stockholm: Liber Förlag.

Bondeson, U. (2003) *Nordic Moral Climates: Value Continuities and Discontinuities in Denmark, Finland, Norway and Sweden*. New Brunswick (USA)/London (UK): Transaction Publishers.

Brottsbalk 1962:700

Brottsförebyggande rådet (2006). "Svart på rött – statliga kasinon, skattekriminalitet och svart konsumtion" Bilaga 2 till kasinoutvärderingens betänkande. S.: 113-177. SOU 2006:64

Bryman, A. (2003) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB.

(red). Canow, I. & Korsell, L. (2004) "Ekonomisk brottslighet." I: rapporten *Brottsutvecklingen i Sverige 2001-2003*, Brå, rapport 2004:03

Christie, N. (2001) "Det idealiska offret". I: Åkerström, M. & Sahlin, I. (red) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur AB.

Djurfeldt, G. Larsson, R. & Stjärnhagen, O. (2009) *Statistisk verktyglåda – samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur AB.

Hermansson, K. (2009) *Synen på straff. En metodstudie baserad på vinjetter*. Examensarbete grundnivå. Stockholm: Kriminologiska institutionen.

Jareborg, N. (1995) "Vilken sorts straffrätt vill vi ha? – Om defensiv och offensiv straffrättspolitik". I: Victor D., (red), *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*. S.19-37. Stockholm: Gotab

Jergeby, U. (1999) *Att bedöma en social situation – tillämpning av vinjettmetoden*. Skrift 1999:3. Stockholm: Socialstyrelsen, centrum för utvärdering av socialt arbete.

Jerre, K. & Tham, H. (2010) *Svenskarnas syn på straff*. Stockholm: Kriminologiska institutionen.

Johansson, T. och Miegel, F. (1996) *Kultursociologi*. Lund: Studentlitteratur AB

Korsell, L. (2000) *Från storsvindeln till småfiffeln – teman i internationell ekobrottsforskning*. Brottsförebyggande rådet. Stockholm: Elanders Gotab.

Korsell, L. (2002) *Ekobrott – utvecklingen av några centrala brottstyper*. Brå-rapport 2002:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Kronqvist, C. Runesson, H. & Sörgård, S. (1997) *Vad är ekobrott?* Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Kvist, J. (2009) *Är straffen för milda, lagom eller för stränga? En metodundersökning om gymnasieelevers syn på straff*. Examensarbete grundnivå. Stockholm: Kriminologiska institutionen.

Lag (1986:436) om näringsförbud

Lindén, P-A. & Similä, M. (1982) *Rättsmedvetandet i Sverige*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Lindgren, S-Å. (2000) *Ekonomisk brottslighet: ett samhällsproblem med förhinder*. Lund: Studentlitteratur Ab.

Lindgren, S-Å. (2001) "Staten – ett brottsoffer med särställning." I: Åkerström, M. och Sahlin, I. (red), *Det motspänstiga offret*. S. 221-242. Lund: Studentlitteratur AB.

Lindgren, S-Å. & Theanderson, C. (2001) *Från storsvindeln till småfiffeln – teman i internationell ekobrottsforskning*. Brå-rapport 2000:23 Stockholm: Elanders gotab.

Miegel, F. & Johansson, T. (2002) *Kultursociologi*. Lund: Studentlitteratur AB.

Nilsson, B. (2003) *Brottsoffer – offerskapets innebörd och villkor i (o)säkerhetens kultur*. Finland: WS Bookwell.

Sarnecki, J. (2009) *Introduktion till kriminologi*. Lund: Studentlitteratur AB.

Skattebrottslag 1971:69

Sohlberg P. & Sohlberg B-M. (2008) *Kunskapens former. Vetenskapsteori och forskningsmetod*. Malmö: Liber.

Tham, H. (2001) "Brottsoffrets uppkomst och framtid". I: Åkerström, M. och Sahlin, I. (red), *Det motspänstiga offret*. S. 27-45. Lund: Studentlitteratur AB.

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. ISBN: 91-7307-008-4

(red) Victor, D. (1995) "Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten". Stockholm: Nordstedts Juridik/Fritzes

Wennberg, S. (2005) *Introduktion till straffrätten*. Stockholm. Nordstedts Juridik AB.

Wibe, S. (2003) *Attityder till ekonomisk brottslighet 1988 och 2001. Resultat av en enkätundersökning*. Brottsförebyggande rådet. Stockholm

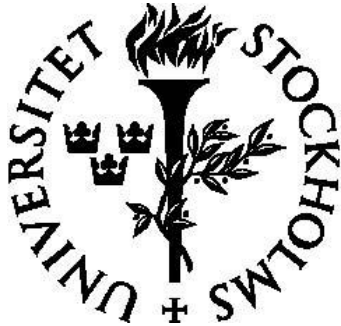
Wärneryd, B. (1993) *Att fråga: Om frågekonstruktion vid intervjuundersökningar och postenkäter*. Örebro: Statistiska Centralbyrån.

Østerberg, D. (1995) *Èmile Durkheims samhällsteori. Översättning Sten Andersson*. Göteborg: Daidalas ab.

9 Bilagor

Bilaga 1 – Enkät till elever

Linköping, november 2010

Department of Criminology

Pilotundersökning av ungdomars syn på straff för ekonomisk brottslighet

Inom ramen för mitt examensarbete vid Stockholms universitet, kriminologiska institutionen, genomför jag en pilotundersökning om gymnasieelevers uppfattningar om straff för ekonomisk brottslighet.

Vad jag ber dig göra är att ta ställning till vilket straff eller påföljd som du tycker passar bäst för fyra olika fall av ekonomisk brottslighet samt vilket straff du tror att domstolarna skulle utdöma.

Deltagandet är förstås frivilligt, men desto fler som svarar desto bättre kommer resultatet att bli. Undersökningen är helt anonym, så skriv inte ditt namn på enkäten!

Examensarbetet med studiens resultat kommer att finnas tillgängligt vid terminens slut på Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet alternativt Kriminologiska institutionens hemsida.

Har du några frågor är du varmt välkommen att kontakta mig på;
karin_backman700@hotmail.com

Tack för din medverkan!

Karin Bäckman

Instruktioner till ifyllandet av enkät

På nästkommande sida finner du en översiktlig beskrivning av de straff som du skall ta ställning till. Vänligen läs igenom dessa för att kunna besvara enkäten på ett korrekt sätt.

Först ombeds du att besvara frågor om din ålder, ditt kön samt föräldrars utbildning, sätt enbart ett kryss per svarsalternativ.

Därefter kommer fyra berättelser att presenteras för dig. Efter varje berättelse följer ett blad med två frågor där du skall kryssa i max två svarsalternativ per fråga.

- I den första kolumnen ska du svara på hur du tror att en domskol skulle döma utifrån de angivna alternativen.
- I den andra kolumnen ska du ta ställning till vilket straff som du personligen anser är mest lämpligt utifrån de angivna alternativen.

Det är viktigt för studiens kvalitet att du besvarar samtliga frågor till var och en av de fyra berättelserna!

Studien är anonym så skriv inte ditt namn!

Kön:

Tjej
Kille

Ålder:

17 år eller yngre
18-19 år
20 år

Föräldrars utbildning (utgå från den förälder som har längst utbildning)

9 år eller mindre (grundutbildning)
12 år (gymnasium eller motsvarande)
13 år eller mer (högskolestudier eller motsvarande)

Översikt straff

Dagsböter

Ett bötesstraff som tar hänsyn till hur allvarligt brottet är och till den dömdes ekonomiska förhållanden. Som minst utdöms 30 dagsböter och som mest 150 för ett brott (som gemensamt straff för flera brott 200). Skall ej förväxlas med skadestånd då böter tillfaller staten.

Företagsbot

En företagsbot innebär böter för ett företag. Boten har en straffande effekt, men räknas inte som ett straff. Påföljden kan dock kombineras med andra straff. Bötesbeloppet bestäms utifrån om brottsligheten varit grov och om näringsidkaren inte gjort det som krävts för att förebygga brottsligheten. Företagsboten varierar mellan 5000 kronor - 10 miljoner kronor.

Rådgivningsförbud

Förbud att lämna juridiskt eller ekonomiskt biträde, det vill säga yrkesmässig rådgivning eller annat yrkesmässigt biträde som lämnas åt någon annan och som är av juridiskt eller ekonomiskt slag. Överträdelse av förbud kan medföra fängelse i 6 månader till 2 år.

Näringsförbud

Den som begått brott i näringsverksamhet kan, förutom straff, ges näringsförbud. Detta innebär att man inte får driva något företag, varken som enskild näringsidkare eller som företrädare för en juridisk person. Näringsförbudet är tidsbegränsat och gäller 3-10 år. Den som döms för ett brott begånget i företaget, där straffskalan är sex månaders fängelse eller mer, ska meddelas näringsförbud om inte särskilda skäl talar emot det.

Villkorlig dom

Den dömda slipper annat straff under förutsättning att denne sköter sig under en prøvotid på två år. Denna påföljd kan kombineras med dagsböter eller samhällstjänst.

Skyddstillsyn

Istället för fängelse får den dömda skyddstillsyn under en del av prøvotiden som sträcker sig över tre år. Restriktionerna kring den dömdes livsföring kan förekomma. Om domen innefattar någon form av behandlingsplan, exempelvis mot alkohol- eller narkotikamissbruk, ska den dömda fullfölja behandlingen. Skyddstillsyn kan kombineras med samhällstjänst.

Samhällstjänst

Som ett särskilt skäl för villkorlig dom istället för fängelse kan det beaktas om gärningsmannen samtycker till att domen förenas med föreskrifter om samhällstjänst. Det innebär en skyldighet att utföra oavlönat arbete i lägst 40 och högst 240 timmar.

Intensivövervakning med elektronisk fotboja

Vid utdömandet av korta fängelsestraff kan detta verkställas utanför anstalt. Detta görs genom intensivövervakning med elektronisk fotboja kombinerat med förbud att vistas utanför bostaden annat än på angivna tider, exempelvis för arbete.

Fängelse

Den dömda får vistas på en kriminalvårdsanstalt, som endera är öppen eller sluten. Tiden kan variera från fjorton dagar till många år.

Fall 1.

Janne är 40 år gammal och bor i en villa i en medelstor stad tillsammans med fru och två barn. Sedan 10 år tillbaka driver han en enskild firma, ”Jannes rör och reparationer”, som han själv har varit med och startat upp. Firman har, förutom Janne, två anställda som är gamla kompisar till honom och som han arbetade med redan innan han bestämde sig för att starta eget. Affärerna har gått bra under många år och Janne är mycket omtyckt bland sina kunder.

Nu har dock affärerna börjat gå dåligt. Företagets tidigare kunder har börjat vända sig till ett annat nystartat företag som erbjuder sina kunder ett mycket bättre pris på reparationer. Dessutom har de en ”trogen kund rabatt” som innebar att om man anlitar företaget igen så får man ännu mer förmånliga priser.

Janne vet inte riktigt hur han ska lösa situationen. Innerst inne vet han att han skulle behöva avskeda en av sina anställda, men det vill han helst inte göra och vilken av sina vänner ska han egentligen välja? För att lösa problemet bestämmer sig Janne för att låta vissa av sina kunder betala svart dvs. att kunderna får ett riktigt kvitto men han redovisar inte dessa jobb i företagets bokföring. Ingen av de anställda eller kunderna vet om vad Janne gör.

När det är dags för företaget att deklarerar skriver därför Janne att företaget har tjänat mindre pengar än vad det faktiskt har gjort. Den totala summan som Janne medvetet undanhåller uppgår till 600 000 kronor.

På nästa sida anger du Ditt svar. Max två kryss per fråga!

	Vad tror du att straffet skulle bli i en domstol?	Vad anser du personligen att straffet borde vara?
Inget straff	☐	☐
Böter, fast belopp		
Under 4000 kronor	☐	☐
4000-10 000 kronor	☐	☐
Dagsböter		
1-2 månader	☐	☐
Mellan 2-4 månader	☐	☐
Över 4 månader	☐	☐
Villkorlig dom	☐	☐
Skyddstillsyn	☐	☐
Elektronisk fotboja		
Under 2 månader	☐	☐
Mellan 2-3 månader	☐	☐
Över 3 månader	☐	☐
Samhällstjänst	☐	☐
Näringsförbud	☐	☐
Rådgivningsförbud	☐	☐
Företagsbot	☐	☐
Fängelse		
Upp till 2 månad	☐	☐
Mellan 2-5 månader	☐	☐
Mellan 6-12 månader	☐	☐
1 år till 1 år 11 månader	☐	☐
2 år till 2 år 11 månader	☐	☐
3 år till 3 år 11 månader	☐	☐
4 år till 4 år 11 månader	☐	☐
Över 5 år	☐	☐

Fall 2.

Magnus är 45 år gammal och bor i en storstad tillsammans med sin fru. Han har två barn som nyligen har flyttat hemifrån. Sedan 18 år är han anställd på en storbank där han under årens lopp har avancerat och kommit att bli en särskilt betrodd medarbetare på banken. Detta har medfört att Magnus har fått en lång rad ledande poster. Sedan åtta år tillbaka har han varit privatrådgivare specialiserad på den äldre kundgruppen med privata förmögenheter. Många av sina kunder har Magnus haft under många år och har därför utvecklat en särskild kontakt med dessa, kunderna har därför stort förtroende för hans råd.

I egenskap av privatrådgivare åt tant Eva Karlsson (78år) har Magnus i smyg genom att vid sex olika tillfällen mellan april 2003 och augusti 2005 inkasserat och använt en knappt halv miljon kronor från hennes konto.

Dessutom har han som privat kundrådgivare åt Alfred Olsson (82år) där Magnus under tolv tillfällen mellan augusti 2003 och oktober 2005 totalt inkasserat och använt upp 600 000 kronor från Alfreds konto.

På nästa sida anger du Ditt svar. Max två kryss per fråga!

Fall 3.

Lars är 48 år gammal, bor i en mellanstor stad tillsammans med sina två hundar. Han har ingen eftergymnasial utbildning utan hoppade av redan efter grundskolan då han tyckte att det verkade som en bättre idé att jobba än att gå till skolan. Lars har varit arbetslös under större delen av sitt vuxna liv och idag är han berättigad sjukpenning från Försäkringskassan då han fått nedsatt syn på båda ögonen.

En dag när Lars är ute och rastar de båda hundarna möter han en gammal bekant. De blir stående och pratar en stund och det hela slutar med att Lars blir erbjuden ett jobb som telefonförsäljare åt ett mindre bolag, enda problemet är att jobbet är svart. Lars blir jätteglad och tackar genast ja, att det är svart spelar ingen roll eftersom han tror att han kommer tjäna mer pengar då och dessutom kan han ju behålla pengarna från försäkringskassan. Han blir tillsagd att börja jobba redan dagen därpå klockan åtta.

Månaderna rullar på och snart har det gått två år från det att Lars började på det nya jobbet. Jobbet går det riktigt bra, han är en duktig säljare och tjänar förutom sin grundlön på 6 000 kronor, bra med provision. Det innebär att en månadslön brukar ligga på ungefär 13 000 kronor och då det är svart så skattar han ju inte ett öre. Därutöver har han även kvar bidraget från Försäkringskassan där han varje månad får 9 500 kronor.

Men en dag blir en av hans grannar misstänksamma, hur kan det komma sig att Lars som är sjukskriven helt plötsligt har råd att renovera hela lägenheter, köpa nya möbler, en tv och till och med unna sig en resa? Grannen som är avundsjuk anmäler därför sina misstankar till Försäkringskassan som påbörjar en utredning. Vid det här laget har Lars tjänat 350 000 kronor svart på sitt jobb samtidigt som han plockat ut bidrag från Försäkringskassan varje månad på totalt 228 000 kronor.

På nästa sida anger du Ditt svar. Max två kryss per fråga!

Fall 4.

Henrik är 52 år gammal och nyligen frånskild. Från äktenskapet har han två barn som nu bor varannan vecka hos honom och varannan vecka hos hans ex-fru. Sedan 25 år tillbaka äger han guld- och smyckeaffären ”Larssons guld”, som är en enskild firma. Affärsverksamheten består dels i att han säljer smycken i sin butik och dels i att han har uppsökande verksamhet då han tar med sig en liten del av smyckena och går runt och knackar dörr för att sälja i lägenhets- eller villaområden.

Firman har fram till för ett år sedan gått bra och Henrik och hans familj har alltid haft gott om pengar, affärerna börjar nu gå sämre då inköpspriset för guld har gått upp så mycket. En dag när han är ute och säljer smycken i ett lägenhetsområde öppnar tant Agda 84 år dörren. Hon blir väldigt glad över att det kommer besök då hon i övrigt är en rätt ensam kvinna. När Henrik presenterat sig och förklarat varför han knackar på blir Agda glad, klart hon ska köpa sig ett smycke. Hon fastnar snart för ett halsband, som ser ut att vara i guld med en tunn kedja och ett hjärta till hänge. Henrik blir besviken, kunde hon inte ha köpt något dyrare?

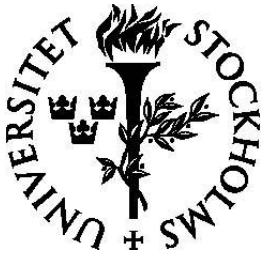
Halsbandet Agda har valt ut har Henrik tänkt ta 150 kronor för, det är ju inte äkta guld. Agda är nöjd med sitt val och frågar Henrik om det inte är äkta guld i halsbandet? Från ingenstans hör Henrik sig själv svara att jovisst, klart det är äkta guld, 24 karat för att vara exakt! Han säger att halsbandet kostar 1500 kronor och Agda betalar glatt. När Henrik kommer ut från Agda funderar han över vad han har gjort, han har ju faktiskt medvetet vilselett Agda att köpa ett halsband som inte är äkta, men samtidigt är han glad över att han tjänade så mycket pengar. Det var verkligen välbehövligt.

Efter händelsen med Agda börjar Henrik allt oftare att sälja smycken som inte är guld fast han noggrant talar om för kunderna att det är 24 karat. Kunderna har ingen anledning att misstro honom, de vet att Henrik haft sin affär i 25 år och aldrig lurat dem tidigare, de litar således på Henrik. Affärerna blomstrar återigen för Henrik och han tjänar bra. Han fortsätter att sälja falska smycken, framförallt till äldre då de är mer benägna att tro han, och vid årets slut har han lyckats gjorts sig en rejäl vinst på 800 000 kronor.

Men en dag kommer en kvinna i 40-års åldern in i butiken och är väldigt arg. Hon anklagar Henrik för att ha sålt henne ett oäkta smycke och nu ska hon minsann polisanmäla Henrik för bedrägeri!

På nästa sida anger du Ditt svar. Max två kryss per fråga!

Linköping, november 2010

Department of Criminology

Enkätundersökning om gymnasieelevers attityder till straff för ekonomisk brottslighet

Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet presenterade nyligen studien "Svenskarnas syn på straff – Rapport 2010:1" som påvisade att det svenska folket i allmänhet vill ha hårdare straff för framförallt våldsbrott eller brott mot person, men då i förhållande till vad de tror att domstolarna faktiskt utdömer. Studien visar att det råder en genomgående tro hos medborgarna om att de svenska domstolarna utdömer mildare straff än vad som faktiskt sker. En av flera grundläggande förutsättningar för en fungerande rättsstat är att medborgarna faktiskt har en kännedom om vilka straff som utdelas för vissa brott.

Därför jag har beslutat att göra en pilotundersökning som syftar till att mäta svenska gymnasieelevers inställning till straff för ekonomisk brottslighet, då denna brottskategori inte är lika fullt ut utforskad som ovan nämnda brottskategorier. Eleverna kommer att få besvara två frågor utifrån fyra vinjetter som samtliga behandlar olika fall av ekonomisk brottslighet.

För att ha en referenspunkt i förhållande till vilka straff eleverna tror döms ut vid en domstol och vad de själva anser är lämpliga straff ber jag därför nu Er att besvara en kortfattat enkät. Enkäten består av fyra fallhistorier där Ni ombeds att dels bestämma typ av brott och dels påföljd. Till sist ombeds ni att motivera valet av påföljd. Denna punkt är dock frivillig att besvara. Färdigbesvarad enkät läggs i medföljande kuvert och sänds tillbaka till kuvertets angivna adress.

Ert deltagande är mycket viktigt för att studiens kvalitet skall bli så bra som möjligt!

Deltagandet är helt anonymt och domstolens geografiska placering, storlek eller domare kommer inte att presenteras i studien.

Tack för din hjälp!

Karin Bäckman

Fall 1.

Typ av brott:

.....

.....

.....

.....

.....

Straff:

.....

.....

.....

.....

.....

Frivillig motivering:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Bilaga 3 – Kodningsschema

Kön

- 1 = Kvinna
- 2 = Man
- 9 = Uppgift saknas

Ålder

- 1 = 17 år eller yngre
- 2 = 18 – 19 år
- 3 = 20 år eller äldre
- 9 = Uppgift saknas

Förälders utbildning

- 1 = 9 år eller mindre
- 2 = 12 år, gymnasieskola eller motsvarande
- 3 = 13 år eller mer, högskolestudier eller motsvarande
- 9 = Uppgift saknas

Straff och påföljder

- 1 = Inget straff
- 2 = Böter, fast belopp, under 4 000 kronor
- 3 = Böter, fast belopp, 4 000 – 10 000 kronor
- 4 = Dagsböter, 1-2 månader
- 5 = Dagsböter, mellan 2-4 månader
- 6 = Dagsböter, över 4 månader
- 7 = Villkorlig dom
- 8 = Skyddstillsyn
- 9 = Intensivövervakning med elektronisk fotboja, under 2 månader
- 10 = Intensivövervakning med elektronisk fotboja, mellan 2-3 månader
- 11 = Intensivövervakning med elektronisk fotboja, över 3 månader
- 12 = Näringsförbud
- 13 = Rådgivningsförbud
- 14 = Företagsbot
- 15 = Fängelse upp till 2 månader
- 16 = Fängelse 2 – 5 månader
- 17 = Fängelse 6 – 12 månader
- 18 = Fängelse 12 – 23 månader
- 19 = Fängelse 24- 35 månader
- 20 = Fängelse 36 – 47 månader
- 21 = Fängelse 48 – 59 månader
- 22 = Fängelse över 5 år
- 30 = Samhällstjänst
- 9 = Uppgift saknas

Bilaga 4 – Domarnas utdömda straff

Fall 1. Skattebrott och bokföringsbrott

Samtliga tre domare definierade brotten i vinjett nummer ett som skatte- och bokföringsbrott.

- Domare 1: Fängelse 6 månader
- Domare 2: Fängelse 3 månader
- Domare 3: Fängelse 3 månader
- Genomsnittligt straff: Fängelse 4 månader

Fall 2. Grov förskingring

Samtliga tre domare definierade brottet i vinjett nummer två som grov förskingring.

- Domare 1: Fängelse 1 år
- Domare 2: Fängelse 1,5 – 2 år
- Domare 3: Fängelse 1,5 år
- Genomsnittligt straff: Fängelse 1,5 år

Fall 3. Grovt bidragsbrott och skattebrott

Samtliga tre domare definierade brottet i vinjett nummer tre såsom skattebrott och grovt bidragsbrott.

- Domare 1: Fängelse 6 månader
- Domare 2: 8 månaders fängelse
- Domare 3: 6 - 8 månaders fängelse
- Genomsnittligt straff: Fängelse 7 månader

Fall 4. Grovt bedrägeri

Samtliga tre domare definierade brottet i vinjett nummer fyra såsom grovt bedrägeri.

- Domare 1: Fängelse 10 – 14 månader
- Domare 2: Fängelse 10 – 12 månader
- Domare 3: Fängelse 12 månader
- Genomsnittligt straff: Fängelse 11,5 år

Bilaga 5 – Elevers kunskap om straffsatserna

Tabell 7 - Vinjett 1. Vad eleverna tror att straffet för skattebrott och bokföringsbrott blir i en domstol, att jämföra med domarnas genomsnittsstraff på fängelse 4 månader.

	Absoluta tal	Procent	Giltig procent	Totalt i procent
Inget straff	2	1.3	1.4	1.4
Böter (fast belopp) 0 - 10 000kr	23	14.8	15.6	17.0
Dagsböter, upp till 4 månader	29	18.7	19.7	36.7
Villkorlig dom 2 år	56	36.1	38.1	74.8
Skyddstillsyn 3 år	23	14.8	15.6	90.5
Elektronisk fotboja	6	3.9	4.1	94.6
Företagsbot	2	1.3	1.4	95.9
Fängelse, upp till 2 månader	4	2.6	2.7	98.6
Fängelse 6-12 månader	2	1.3	1.4	100.0
Total	147	94.8	100.0	
Uppgift saknas	8	5.2		
Totalt	155	100.0		

Tabell 8 - Vinjett 2. Vad eleverna tror att straffet för grov förskingring blir i en domstol, att jämföra med domarnas genomsnittsstraff på fängelse 1,5 år.

	Absoluta tal	Procent	Giltig procent	Totalt i procent
Dagsböter, upp till 4 månader	14	9.0	9.7	9.7
Villkorlig dom 2 år	11	7.1	7.6	17.2
Skyddstillsyn 3 år	13	8.4	9.0	26.2
Elektronisk fotboja	4	2.6	2.8	29.0
Näringsförbud	1	.6	.7	29.7
Rådgivningsförbud	24	15.5	16.6	46.2
Företagsbot	4	2.6	2.8	49.0
Fängelse, upp till 2 månader	8	5.2	5.5	54.5
Fängelse, 2-5 månader	18	11.5	11.0	65.5
Fängelse 6-12 månader	19	12.2	13.1	78.6
Fängelse 12-23 månader	15	9.7	10.3	89.0
Fängelse, 24-35 månader	10	6.5	6.9	95.9
Fängelse, 36-47 månader	6	3.9	4.1	100.0
Total	147	94,8	100.0	
Uppgift saknas	8	5,2		
Totalt	155	100.0		

Tabell 9 – Vinjett 3. Vad eleverna tror att straffet är för skattebrott och grovt bidragsbrott blir i en domstol, att jämföra med domarnas genomsnittsstraff på fängelse 7 månader.

	Absoluta tal	Procent	Giltig Procent	Totalt i Procent
Böter (fast belopp) 0 - 10 000kr	10	6.5	6.8	6.8
Dagsböter, upp till 4 månader	32	20.6	21.8	28.6
Villkorlig dom 2 år	39	25.2	26.5	55.1
Skyddstillsyn 3 år	8	5.2	5.4	60.5
Elektronisk fotboja	4	2.6	2.7	63.3
Näringsförbud	4	2.6	2.7	66.0
Rådgivningsförbud	1	.6	.7	66.7
Företagsbot	5	3.2	3.4	70.1
Fängelse, upp till 2 månader	8	5.2	5.4	75.5
Fängelse, 2-5 månader	9	5.8	6.1	81.6
Fängelse 6-12 månader	8	5.2	5.4	87.1
Fängelse 12-23 månader	8	5.2	5.4	92.5
Fängelse, 24-35 månader	9	5.8	6.1	98.6
Fängelse, 36-47 månader	2	1.3	1.4	100.0
Total	147	94.8	100.0	
Uppgift saknas	8	5.2		
Totalt	155	100.0		

Tabell 10 - Vinjett 4. Vad eleverna tror att straffet för grovt bedrägeri blir i en domstol, att jämföra med domarnas genomsnittsstraff på fängelse 11,5 månader.

	Absoluta Tal	Procent	Giltig Procent	Totalt i Procent
Inget straff	3	1.9	2.0	2.0
Böter (fast belopp) 0 - 10 000kr	10	6.5	6.8	8.8
Dagsböter, upp till 4 månader	20	12.9	13.6	22.4
Villkorlig dom 2 år	24	15.5	16.3	38.8
Skyddstillsyn 3 år	8	5.2	5.4	44.2
Elektronisk fotboja	8	5.2	5.4	49.7
Näringsförbud	23	14.8	15.6	65.3
Rådgivningsförbud	2	1.3	1.4	66.7
Företagsbot	2	1.3	1.4	68.0
Fängelse, upp till 2 månader	11	7.1	7.5	75.5
Fängelse, 2-5 månader	13	8.4	8.8	84.4
Fängelse 6-12 månader	13	8.4	8.8	93.2
Fängelse 12-23 månader	2	1.3	1.4	94.6
Fängelse, 24-35 månader	2	1.3	1.4	95.9
Fängelse, 36-47 månader	4	2.6	2.7	98.6
Fängelse, över 5 år	2	1.3	1.4	100.0
Total	147	94.8	100.0	
Uppgift saknas	8	5.2		
Totalt	155	100.0		

Bilaga 6 – Elevernas attityder till straff

Tabell 11 - Vinjett 1. Vad anser eleverna själva att straffet borde vara för skattebrott och bokföringsbrott? Att jämföra med domarnas genomsnittsstraff på 4 månader.

	Absoluta tal	Procent	Giltig procent	Totalt i procent
Inget straff	2	1.3	1.4	1.4
Böter (fast belopp) 0 - 10 000kr	16	10.3	10.9	12.2
Dagsböter, upp till 4 månader	9	5.8	6.1	18.4
Villkorlig dom 2 år	17	11.0	11.6	29.9
Skyddstillsyn 3 år	18	11.6	12.2	42.2
Näringsförbud	23	14.8	15.6	57.8
Rådgivningsförbud	3	1.9	2.0	59.9
Företagsbot	27	17.4	18.4	78.2
Fängelse, upp till 2 månader	12	7.7	8.2	86.4
Fängelse, 2-5 månader	5	3.2	3.4	89.8
Fängelse 6-12 månader	15	9.7	10.2	100.0
Total	147	94.8	100.0	
Uppgift saknas	8	5.2		
Totalt	155	100.0		

Tabell 12 - Vinjett 2. Vad anser eleverna själva att straffet borde vara för grov förskingring? Att jämföra med domarnas genomsnittsstraff på 1,5 år.

	Absoluta tal	Procent	Giltig procent	Totalt i procent
Böter (fast belopp) 0 - 10 000kr	6	3.9	4.1	4.1
Dagsböter, upp till 4 månader	12	7.7	8.2	12.2
Villkorlig dom 2 år	18	11.6	12.2	24.5
Skyddstillsyn 3 år	10	6.5	6.8	31.3
Elektronisk fotboja	8	5.2	5.4	36.7
Näringsförbud	5	3.2	3.4	40.1
Rådgivningsförbud	6	3.9	4.1	44.2
Företagsbot	4	2.6	2.7	46.9
Fängelse, upp till 2 månader	8	5.2	5.4	52.4
Fängelse, 2-5 månader	12	7.7	8.2	60.5
Fängelse 6-12 månader	14	9.0	9.5	70.1
Fängelse 12-23 månader	26	16.8	17.7	87.8
Fängelse, 24-35 månader	8	5.2	5.4	93.2
Fängelse, 36-47 månader	5	3.2	3.4	96.6
Fängelse, 48-59 månader	1	.6	.7	97.3
Fängelse, över 5 år	4	2.6	2.7	100.0
Total	147	94.8	100.0	
Uppgift saknas	8	5.2		
Totalt	155	100.0		

Tabell 13 - Vinjett 3. Vad anser eleverna själva att straffet borde vara för skattebrott och grovt bidragsbrott? Att jämföra med domarnas genomsnittsstraff på 7 månader.

	Absoluta tal	Procent	Giltig procent	Totalt i procent
Inget straff	2	1.3	1.4	1.4
Böter (fast belopp) 0 - 10 000kr	16	10.3	10.9	12.2
Dagsböter, upp till 4 månader	33	21.3	22.4	34.7
Villkorlig dom 2 år	29	18.7	19.7	54.4
Skyddstillsyn 3 år	13	8.4	8.8	63.3
Elektronisk fotboja	4	2.6	2.7	66.0
Näringsförbud	2	1.3	1.4	67.3
Företagsbot	4	2.6	2.7	70.1
Fängelse, upp till 2 månader	6	3.9	4.1	74.1
Fängelse, 2-5 månader	3	1.9	2.0	76.2
Fängelse 6-12 månader	11	7.1	7.5	83.7
Fängelse 12-23 månader	9	5.8	6.1	89.8
Fängelse, 24-35 månader	9	5.8	6.1	95.9
Fängelse, 36-47 månader	2	1.3	1.4	97.3
Fängelse, 48-59 månader	4	2.6	2.7	100.0
Total	147	94.8	100.0	
Uppgift saknas	8	5.2		
Totalt	155	100.0		

Tabell 14 - Vinjett 4. Vad anser eleverna själva att straffet borde vara för grovt bedrägeri? Att jämföra med domarnas genomsnittsstraff på 11,5 månader.

	Absoluta tal	Procent	Giltig procent	Totalt i procent
Inget straff	3	1.9	2.0	2.0
Böter (fast belopp) 0 - 10 000kr	8	5.2	5.4	7.5
Dagsböter, upp till 4 månader	35	22.6	23.8	31.3
Villkorlig dom 2 år	11	7.1	7.5	38.8
Skyddstillsyn 3 år	12	7.7	8.2	46.9
Elektronisk fotboja	10	6.5	6.8	53.7
Näringsförbud	12	7.7	8.2	61.9
Företagsbot	7	4.5	4.8	66.7
Fängelse, upp till 2 månader	11	7.1	7.5	74.1
Fängelse, 2-5 månader	4	2.6	2.7	76.9
Fängelse 6-12 månader	9	5.8	6.1	83.0
Fängelse 12-23 månader	10	6.5	6.8	89.8
Fängelse, 24-35 månader	9	5.8	6.1	95.9
Fängelse, 48-59 månader	4	2.6	2.7	98.6
Fängelse, över 5 år	2	1.3	1.4	100.0
Total	147	94.8	100.0	
Uppgift saknas	8	5.2		
Totalt	155	100.0		

Bilaga 7 – Direkta brottsoffer och offerlösa brott

Tabell 15 – Elevernas svar (kunskap) på vilka straff de tror utdöms i förhållande till de tre domarnas genomsnittsstraff för respektive vinjett. Absoluta tal samt procent inom parantes.

	Fall 1 - offerlöst	Fall 2 – direkt brottsoffer	Fall 3 – offerlöst	Fall 4 – direkt brottsoffer
Mildare	145 (99 %)	116 (79 %)	122 (83 %)	124 (84 %)
Samma	0 (-)	15 (10 %)	8 (5 %)	13 (9 %)
Hårdare	2 (1 %)	16 (11 %)	17 (12 %)	10 (7 %)
Totalt	147 (100 %)	147 (100 %)	147 (100 %)	147 (100 %)

Tabell 16 – Korstabell – Kunskap * Offer/offerlöst

Kunskap		Offer		Totalt
		Direkt	Indirekt	
Mildare	Frekvens	240	267	507
	Förväntad frekvens	253,5	253,5	507
Samma	Frekvens	28	8	36
	Förväntad frekvens	18	18	36
Hårdare	Frekvens	26	19	45
	Förväntad frekvens	22,5	22,5	45
Totalt	Frekvens	294	294	588
	Förväntad frekvens	294	294	588

Tabell 17 – Korstabell test av statistisk signifikans, elevernas kunskap – offer/offerlöst.

Statistisk signifikans	Värde	Frihetsgrader	Sannolikhet, p-värde
Pearson Chi-Square N (giltiga svar)	18,629 ^a 588	2	.01

^a 0 cells (0 %) har förväntat värde under 5. Den minsta förväntade värdet är 22,5.

Tabell 18 – Om eleverna önskar (attityd) mildare, samma eller hårdare straff i jämförelse med domarnas utdömda genomsnittsstraff för respektive vinjett. Absoluta tal samt procent inom parantes.

	Fall 1 - offerlöst	Fall 2 – direkt brottsoffer	Fall 3 – offerlöst	Fall 4 – direkt brottsoffer
Mildare	127 (86 %)	103 (70 %)	112 (76 %)	113 (77 %)
Samma	5 (4 %)	26 (18 %)	11 (8 %)	9 (6 %)
Hårdare	15 (10 %)	18 (12 %)	24 (16 %)	25 (17 %)
Totalt	147 (100 %)	147 (100 %)	147 (100 %)	147 (100 %)

Tabell 19 – Korstabell – Attityd hos eleverna * Offer/offerlöst.

Attityd		Offer		Totalt
		Direkt	Indirekt	
Mildare	Frekvens	216	239	455
	Förväntad frekvens	227.5	227.5	455
Samma	Frekvens	35	16	51
	Förväntad frekvens	25.5	25.5	51
Hårdare	Frekvens	43	39	82
	Förväntad frekvens	41	41	82
Totalt	Frekvens	294	294	588
	Förväntad frekvens	294	294	588

Tabell 20 – Korstabell - Test av statistisk signifikans, elevernas attityder – offer/ej offer.

Statistisk signifikans	Värde	Frihetsgrader	Sannolikhet, p-värde
Pearson Chi-Square	8.436 ^a	2	.015
Likelihood Ratio	8,610	2	.013
Linear-by-Linear Association	2,423	1	.120
N (giltiga svar)	588		

^a 0 cells (0 %) har förväntat värde under 5. Den minsta förväntade värdet är 22,5.

Tabell 21 – Sambandsmått på elevers attityder * offer/ej offer

Sambandsmått	Värde	Sannolikhet, p-värde
Nominal by Nominal	Phi	.120
	Cramer's V	.120
	Contingency Coefficient	.119